

PRILOZI HRVATSKOJ POVIJESTI ZA REVOLUCIJE 1848.

Jaroslav Š i d a k

I. O DVA TOBOŽNJA PRILOGA POSTANKU »NARODNIH ZAHTIJEVANJA« OD 25. OŽUJKA 1848.

1. Pripreme koje su neposredno prethodile velikoj narodnoj skupštini održanoj u Zagrebu 25. ožujka 1848. i u kojima su »Narodna zahtijevanja«, taj program hrvatske Četrdesetosme, dobile svoj konačni oblik nisu još u svima bitnim pojedinostima objašnjene. Na sastancima narodnjaka koji su o tom programu raspravljali nisu se vodili zapisnici niti su njihovi učesnici ostavili za sobom neka sjećanja na te važne događaje. Nešto više podataka sačuvalo se o toku same skupštine i zbivanjima oko nje, iako ni oni nisu, iz istog razloga, u svim pojedinostima dovoljno osvijetljeni. Prema tome, svaki je novi podatak koji pomaže da se povijest »Narodnih zahtijevanja« od 25. ožujka što bolje upozna dragocjen.

Kada je prije nekog vremena u Povijesnom muzeju Hrvatske pronađen rukopis s naslovom: »Narodna Skupština građanstva zagrebačkoga držana 25^a i 28^a ožujka 1848«, činilo se u prvi mah da bi se naše dosadašnje znanje o toj skupštini moglo doista obogatiti mnogim novim podacima. Naime, tobožnji dokument sastavljen je u obliku skupštinskog zapisnika koji se, doduše, nije očuvao u originalu, nego u mnogo kasnijem prijepisu ovjerovljenom od jedne vojne oblasti. Ako se na ovom mjestu ipak poklanja tom zapisu pažnja, potrebno je to učiniti zato da se spriječi zavođenje u bludnju onih koji bi se njime poslužili u prikazivanju tadašnjih događaja.

Sličan je slučaj s jednim daljim dokumentom iz pera poznatog književnika Matije B a n a koji je on 17. veljače 1848. poslao Ljudevitu Gaju. Prema autoru kasnijem prijepisu, očuvanom u njegovoj ostavštini koja je pohranjena u Istorijskom institutu u Beogradu, on je Gaja poticao da »uzme inicijativu« u pitanju uvođenja svećeničkog braka kojim bi se — pored jezika, nošnje, obreda i kalendara — izgladile »spoljašnje razlike« između Istočne i Zapadne crkve, te tako olakšalo zbližavanje među Južnim Slavenima. Budući da je ovaj Banov poticaj samo nekih mjesec dana prethodio unošenju Gajeva prijedloga o ukidanju celibata u 30. točku »Narodnih zahtijevanja«, nameće se, sama od sebe, misao o mogućnosti da se ova dva događaja uzročno povežu. Ta je

misao u jednoj nedavnoj raspravi doista i nabačena,¹ pa iako je to njezin autor učinio veoma suzdržljivo,² ona se više ne može mimoći. Na sreću, izvorna građa omogućava da se i u ovom slučaju historijska istina pouzdano utvrdi, tj. da se spomenuto pismo M. Bana odbaci kao njegova krivotvorina.

2. Rukopis iz Povijesnog muzeja Hrvatske³ ovjeren je kao prijepis 2. rujna 1880. u »Kr. ugar. VII hrv. slav. okružnom zapovjedništvu domobranstva) u Zagrebu«, gdje je, za veću vjerodostojnost, snabdjeven i pečatom spomenute oblasti. S obzirom na to da se u rukopisu na više mjesta vidljivo ističe ime Augusta Dutkovića kao sudionika u narodnom pokretu 1848. a da se on u vrijeme njegove ovjere, kao umirovljenik, »sasma posvetio domobranstvu«, o kojem je 1894. objavio i spomenspis pod naslovom »Postanak i Naziv Domobranstva«,⁴ ne može biti sumnje da je Dutković dao svoj tobožnji prijepis ovjeriti u vojnoj oblasti u kojoj je i poslije svog umirovljenja kao zagrebački senator bio zaposlen.

Međutim, kako Gradsko poglavarstvo, dakle oblast u kojoj je on zauzimao ugledan položaj, u svojoj »svjedodžbi o njegovom predživotu« ispostavljenom 4. ožujka 1871. pod br. 954, konstatira da je ispostavlja na njegovu molbu od 17. II, prema kojoj su mu »isprave i svjedodžbe njih 37 na broju iz njegove kancelarije ukradene«,⁵ on u vrijeme ovjeravanja naprijed spomenutog rukopisa nije mogao raspolagati nekim njegovim tobožnjim originalom, tj. originalnim ili prepisanim zapisnikom narodne skupštine od 25. ožujka.

Da je riječ o nespretno sastavljenom falsifikatu, u kojem, dakako, mora biti i nešto istinitih podataka, dokazuje njegov oblik i sadržaj. Iz tobožnjeg zapisnika skupštine od 25. ožujka izostavljena su dva teksta: prijedlog »Narodnih zahtijevanja« i »naputak« za »ustrojenje Odbora sigurnosti kao vrhovne upravne oblasti za grad Zagreb«, o kojem ostali izvori za tu skupštinu ništa ne znaju niti se o tom odboru na njoj uopće govorilo. Tendenciju takva postupka razotkriva podatak koji slijedi: u odbor šestorice koji je trebao provesti izbor članova u Odbor sigurnosti izabran je, tobože, na prvom mjestu (!) August Dutković koji tada još nije navršio dvadeset godina, i koji je nešto kasnije, u rujnu i. g., položio odvjjetnički ispit.⁶

Pošto je skupština primila prijedlog »Narodnih zahtijevanja« — Gajeva je uloga pri tom potpuno prešućena — ona je, prema tom rukopisu, osim onoga što je gore spomenuto, zaključila da joj posebni odbor predloži tekst adrese vladaru o »naimenovanju Jellačića banom hrv.« i da se »u svrhu uzdržanja

¹ Milorad Ekmečić, Pokušaji ujedinjenja hrišćanskih crkava 1848. i Južni Sloveni, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu* VI, 1970/71, 393—414.

² »Koliko je baš ovaj zahtjev iz Beograda uticao da se u Hrvatskoj početkom revolucije 1848. javno zahtijevalo ukidanje celibata i to stavljalo u osnovne narodne ciljeve, ostaje da se zbog opšte oskudice dodatnih vijesti još ispita — ako je to uopšte značajno.« (409)

³ Sačuvao se u preporučnoj pošiljci upućenoj iz Ogulina Ivanu Kostrenčiću u Crikvenici. Taj je bio zet A. Dutkovića od koga rukopis potječe, a od 1875. do 1911. bio je ravnatelj Sveučilišne knjižnice.

⁴ Usp. Ivan Ulčnik, August Dutković, »Zagreb« V, 1937, br. 6—12.

⁵ Ulčnik, n. dj. 163.

⁶ Ulčnik, na i. mj.

reda i mira, i u slučaju nestašice C. k. vojske, za vršenje ostale vojne službe« poduzmu pripreme za »ustrojenje Nar. Straže (:Garde:) zagrebačke«. Ostavljajući izabranim odborima rok od tri dana za izradu konkretnih prijedloga, skupština je navodno odgodila vijećanje i 28. ožujka poslije podne opet nastavila radom. Toga bi dana tek skupština »sveobćim usklikom« pozdravila predloženi tekst adrese o Jelačićevu imenovanju banom i izabrala poslanike koji bi je »već bližnjih danah« predali vladaru. Zatim bi skupština od 34, po gradskim perezovnicima izabrana, člana i 15 njihovih »namjesnika« odredila predsjednika, potpredsjednika i dvojicu tajnika od kojih bi prvi opet bio — Dutković, a na kraju saslušala izvješće o izboru časnika i »stožera« za narodnu stražu, pri čemu se Dutković i po treći put javlja kao izabrani natporučnik (svi su ostali časnici ispušteni!).

Odvojeno od tih triju izvještaja i prijedloga povelu se, tobože, riječ i o »Monstre deputaciji koja će se u ime grada Zagreba K. Njeg. Veličanstvu u Beč odputiti, za koju se je jur do Četiri sto dionikah prijavilo«, pa bi Dutković i u njoj preuzeo dužnost tajnika. Tendencija kojom je čitav spis prožet i kojoj on očigledno zahvaljuje svoj postanak postizava vrhunac u navođenju podataka prema kojima je Dutković izabran u Odbor sigurnosti na četvrtom mjestu, s 521 glasom od sveukupnih 626, dok istaknuti narodnjaci Gaj, Žerjavić i Kukuljević daleko zaostaju za njim (prvi se nalazi na 13. mjestu s 421 glasom, drugi na 14. mjestu s istim brojem glasova, a treći čak na 20. mjestu s 408 glasova!).

Međutim, uza sve to može se i treba postaviti pitanje, nisu li možda ostali podaci, koji nisu neposredno vezani za Dutkovićevo ime, točni, pa se kao takvi moraju uzeti u obzir. Na žalost, jedan pogled u Gajeve novine dovoljan je da uoči takvu kronološku zbrku u kojoj su se pojedini istiniti podaci i imena sudionika samovoljno izmiješali i nasilno utisnuli u jedan potpuno lažni okvir zbivanja.

Narodna skupština od 25. ožujka nije imala takav tok kakav je u tobožnjem zapisniku dobila. Osim 30 točaka »Narodnih zahtijevanja« nije bila u njoj pročitana ni jedna od triju »rezolucija« koje se ondje spominju.⁷ Izmišljena je »adresa« o imenovanju Jelačića banom, koju bi trebao izraditi odbor šestorice (jedan od njih, Ambroz Vranjican, nije se tih dana uopće nalazio u Zagrebu). Iako je već idućeg dana, 26. ožujka, na prvoj strani Gajevih novina osvanula upadljivim slbvimu otisnuta vijest o Jelačićevu imenovanju,⁸ ipak je prema tom zapisniku tekst spomenute adrese primljen tek dva dana kasnije, u tobožnjem »nastavljenju« skupštine 28. ožujka. Ondje bi se tek donijela i odluka o svečanoj deputaciji u Beč, iako je ona već 27. ožujka krenula iz Zagreba i još istog dana stigla u Graz.⁹

Druga »rezolucija« o »ustrojenju Odbora sjegurnosti« prenosi na kraj ožujka događaj koji se zbilo čitavih dvadeset dana kasnije. Tek 15. travnja, u vezi s dolaskom mađarskog izaslanstva u Zagreb, osnovan je u sjednici grad-

⁷ Usp. izvještaj o toj skupštini u *Novinama d. h. sl.* od 25. III, br. 25, i F. Šišić, Kako je Jelačić postao banom, *Jugoslavenska Njiva* VII/II, 1923, 178—181.

⁸ *Novine d. h. sl.*, 26. III, br. 26.

⁹ na i. mj., 30. III, br. 28.

skoga vijeća Odbor sigurnosti. Njemu je, doduše, kao jedan od dvojice »perovođa« pripadao i Augustin (ne Antun!) Lovrenčić, ali se Dutković kao njegov tobožnji tajnik tom prilikom ne spominje.¹⁰ (Osim toga, Odbor je imao samo osamnaest članova.)

Najzad, treća »rezolucija« o »ustrojenju narodne straže (garde)«, koja se, prema tom spisu, trebala konstituirati tek 27. ožujka, zakasnila je punih tjedan dana. Naime, »Oglas i Poziv« za upis »u narodnu četvu« objavljen je već 18. ožujka, a 20. i. mj. čak je i mađaronski podžupan Stjepan Pavleković na »malom varmeđskom spravištu« »stališe pozvao, da se pridruže sl. i kr. gradu Zagrebu, koi za obću sigurnost narodnu vojsku ustrojava«. Toga je dana i mladež u Akademiji znanosti »ustrojila također posebnu četvu«.¹¹

Kako se iz ovih pouzdanih novinskih vijesti vidi, Dutkovićev falsifikat ne sadržava ni jedan detalj koji bi mogao ma čime dopuniti naše poznavanje tadašnjih događaja.

3. Kao što je poznato, zadnja, 30. točka »Narodnih zahtijevanja« od 25. ožujka 1848. glasila je: »Ukinuće celibata, i uvedenje narodnog jezika u cèrkvu polag starinskoga hèrvatskoga prava i obiçaja.«¹² Prema podatku u memoarima Josipa bar. Neustaedtera,¹³ ta je točka, s prethodne dvije, 28. i 29. unesena u prvobitni prijedlog »Narodnih zahtijevanja« tek naknadno, poslije Gajeva povratka iz Beča 24. i. mj. uvečer. Kako Neustaedter izričito tvrdi, te je dodatne točke predložio na sastanku, koji je tada održan, Nikola Vakanović. Neustaedter, doduše, spominje da su one naišle na otpor I. Kukuljevića i F. Žerjavića, ali budući da su one ipak ušle u konačan tekst »Narodnih zahtijevanja« — kojih se koncept, pisan Gajevom rukom, sačuvao u njegovoj ostavštini¹⁴ — može se zaključiti da je uz Vakanovićev prijedlog pristao i sam Gaj. Iako se na temelju gornjeg podatka, jedinoga te vrste u sačuvanoj izvornoj građi, ne može ustvrditi da je inicijativa za ukidanje celibata potekla od Gaja, svakako je njegovo pristajanje uz taj prijedlog bilo odlučno za unosenje 30. točke u konačan tekst »Narodnih zahtijevanja« koji je idućeg dana predložen na prihvrat narodnoj skupštini.

Drugo je, dakako, pitanje, iz kakvih je to pobuda Gaj učinio. Zahtjev za ukidanjem svećeničkog celibata nije se pojavio samo u programu hrvatske Četrdesetosme nego je značajan za reformni pokret u katoličkom kleru u to prevratno doba uopće — i kod nas i drugdje. Međutim, o tom će pokretu u cjelini biti riječi na drugom mjestu. Već je znatna proširenost toga zahtjeva dovoljan dokaz za njegovo općeljudsko značenje, neovisno o bilo kakvom poticaju nacionalne prirode.

M. Ekmečić, naprotiv, dopušta da je upravo takav poticaj značajan za pismo Matije Bana Gaju od 27. veljače 1848. Postavlja se, dakle, pitanje,

¹⁰ na i. mj., 18. IV, br. 36. — Tek 13. lipnja doista se pojavljuje kao »tajnik odbora za sigurnost« (Građa JAZU 26, 1956, 148).

¹¹ na i. mj., 22. III, br. 24.

¹² Usp. J. Š i d a k, *Historijska čitanka za hrvatsku povijest I*, 1952, 193.

¹³ Joseph baron Ne u s t a e d t e r, *Le ban Jellačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848*, I, Zagreb 1940, 347/8 (hrv. prijevod I, 1942, 179—180).

¹⁴ *Nacionalna i sveučilišna biblioteka*, Zagreb, R 4702 b), br. 18.

nije li to pismo, neposredno ili posredno, utjecalo na Gajevo držanje prilikom konačne stilizacije »Narodnih zahtijevanja«.

Ekmečić je u prije spomenutoj raspravi osvijetlio jedan zanimljiv detalj u vezi s enciklikom pape Pija IX »In suprema Petri apostoli sede«, objavljenom 6. siječnja 1848, kojom je istočno kršćanstvo pozvao da se vrati crkvenom jedinstvu zadržavajući pri tom svoje obrede i hijerarhiju. Ekmečić je pokazao da je papa u tom pitanju slijedio prijedlog koji mu je još tijekom 1847. podastro unijatski svećenik Ipolit Terlecki, blizak poljskoj emigraciji oko kneza A. Czartoryskog. Poznato je da su se upravo u tom krugu poduzimale u 40. godinama različite akcije koje su posredstvom tako zamišljene nije trebale da utječu i na odnose među slavenskim narodima.¹⁵

Slijedeći dalju sudbinu papine enciklike Ekmečić je s više važnih pojedivosti izložio reakciju koja se protiv nje pojavila u Istočnoj crkvi, pa i srpskoj, kojoj je, između ostaloga, bila namijenjena i osobna misija Terleckoga. Taj se u veljači 1848. obreo u Beogradu, ali ondje mu »nisu dozvolili da objavi papinu encikliku, koju je donio sa sobom i zbog koje je dolazio«. A kada je »odmah nakon toga upućen u Zagreb, upozoren je Ljudevit Gaj da mu ne bi trebalo dozvoliti da tu proklamaciju rastura ni po katoličkoj Hrvatskoj, jer bi to jako štetilo opštoj stvari za koju su se južnoslovenski preporoditelji na dvije strane borili«. ¹⁶ Potonja rečenica trebala bi odraziti osnovnu misao Banova spomenutog pisma Gaju. Da se ispravno ocijeni i ova misao i sve ono što u Ekmečićevu tekstu iza toga slijedi, valja uzeti u obzir da se Ekmečić pri tom ne služi originalom pisma koje se i danas nalazi u Gajevoj ostavštini, nego tobožnjim prijepisom u zaostavštini M. Bana u Beogradu.¹⁷ Ekmečić, na žalost, nije obratio pažnju na svojedobno upozorenje V. Vučkovića¹⁸ da Banove prijepise pisama, koje je on sam mnogo kasnije priređivao za tisak, valja upotrebljavati s najvećim oprezom.

Upravo Banovo pismo Gaju od 27. veljače 1848. posvjedočuje ispravnost Vučkovićeve skepse. Original toga pisma¹⁹ potpuno odudara od Banova tobožnjeg prijepisa koji se ovdje, usporedbe radi, donosi u odlomcima onim redom kako slijede u Ekmečićevu tekstu. Zajednički im je — samo po sadržaju — početak pisma u kojem se spominje dolazak Terleckoga, a on je donio i to pismo, pisano ćirilicom.

¹⁵ Usp. J. Šidak, Hôtel Lambert et les Croates, *Annales de l'Institut français de Zagreb* XVI—XVII, 1942—1943, 9—10 (u prijevodu isti, *Studije iz hrvatske povijesti u XIX stoljeću*, 1973, 170).

¹⁶ Ekmečić, n. dj., 405.

¹⁷ Usp. o toj zbirci Radmila Popović-Petković, *Zaostavština Matije Bana*, *Arhivski almanah II*, Beograd 1958, 191—201.

¹⁸ V. J. Vučković, Neuspela politička akcija Matije Bana 1860—1861, *Istorijski časopis* IX—X, 1959. (izašlo 1960), 381—409 (usp. napose I. Banov politički rad 1848—1849 i 1853 god., 382—385).

¹⁹ Ovo je pismo objavio već 1935. Slavko Ježić, Neka pisma Srba i o Srbima iz zaostavštine Lj. Gaja, *Glasnik ID u N. Sadu* VIII, 1935, 283. Regest toga pisma donose J. Horvat i J. Ravlić, *Pisma Ljudevitu Gaju, Građa za povijest književnosti Hrvatske* 26, 1956, 35, pod netočnim datumom 17. II 1868.

Častni gospodine,

Gos. Terlecki, koji će vam predati ovo pismo, tajnik je jednoga društva u Rimu, tom svrhom ustroivšega se da se Rimo-katol. Slavjanima povratu stara narodna liturgija sa svim obredima s njom skopčanom, i sa istočnom popovskom haljinom; kako bi se tim i oni koji su izvan crkve Rimske privoljeli na sajedinjenje, te tako obća se Slavjanska crkva ustrojila.

Ja sam kazao g. T-u da, što se tiče prve točke, ovom će se bez sumnje ne samo u prividnosti, nego i u duševnoj simpatiji istočna i zapadna crkva među sobom znatno približiti, te velike će koristiti biti i za katoličizam (!) i za narodnost našu; ali što se druge točke tiče, to jest, samoga prisajedinjenja, rekao sam mu, da kada bi društvo taj svoj cilj jasno proglasilo, tim ne samo što bi uništilo sve dobro koje bi se prvom moglo postići, nego bi još' veću ogorčenost od sadašnje u narodu našem i između same dve crkve podard'lo (!), to jest, škodivši i Slavjanima i katoličizmu, svoj bi cilj promašilo. Još sam mu reko (!) da bi najbolje bilo glavnu cjelj pretaiti, a za nju, kada izostati nemože, potajno raditi.

Preporučujući ga Vama, molim vas da mu o tomu i Vaše mnjenje priobćite, kakvo god ono bude, kako bi ovaj gospodin upoznao se sa svim okolnostima našega naroda u smotrenju vjerezakona.

Mislim da je izlišno dalje vam ga priporučivati, i s toga ljubezno pozdravljajući vas jesam

U Beogradu Vaš prijatelj i štovatelj
17 Velja: 1848 *Matija Ban*

(Terlecki), »tajnik nekog poljskog društva, koje se sastavilo s tom cijeli, da se katoličkim slovenima povratu Kirilova liturgija, istočna crkvena nošnja i t. d.« (405)

»Tu ima naravno običnoga rimskoga masla; Papa bi htio da pod svoj široki plašt dovuče Pravoslavnu braću. Koristimo se tom iluzijom, a to možemo tim lakše što je Terlecki više rodoljub nego crkvoljub. On je donio sobom i papinu proklamaciju na tu cijel; ali sam ga privolio da je ne predaje javnosti (405) jer ne samo što od toga ne bi bilo nikakve koristi nego bi se velika šteta našoj narodnosti prinijela. I vi mu, molim vas, u istinskom vidu predstavite, pa nek se ta proklamacija ni u katoličkoj Hrvatskoj ne pusti u narod, jer bi se kod Srbalja probudilo podozrenje na Hrvate, a to bi škodilo objema stranama. Jednom proklamacijom ne odvrataju se narodi od svoje crkve, pa ih i ne treba odvrataći.« (406)

[je] »Južnim Slovenima dovoljno da i kod jedne i kod druge crkve vladaju jedni obredi, jedan jezik, jedna nošnja, to jest sva spoljašnost jedinstva; a što se dogmata tiče, za to nas ne boli glava: neka svak ostane pri svojima.« (409)

[Gaj neka nastoji] »da se između dvije crkve izglađe spoljašnje razlike. Kad bi se jezik, nošnja i obredi izjednačili ostalo bi još dvojje, što ih razdvaja: kalendar i svećenički brak. U poslu kalendara bez inicijative Rusije teško da bi štogod moglo biti; a što se braka tiče, ne bi li vi u Hrvatskoj mogli uzeti inicijativu? Promislite o tome i budite mi zdravi.« (409)

4. Kako se vidi, o nekom Banovu prijedlogu da Gaj »uzme inicijativu« u pitanju celibata nema u pismu traga niti je Ban to pitanje u njemu uopće spomenuo. Sve je on to izmislio prepisujući, tobože, spomenuto pismo. Prema tome, bilo kakva pretpostavka o nekom Banovu poticaju da Gaj pokrene pitanje celibata i čak ga unese u tekst »Narodnih zahtijevanja« otpada kao potpuno neosnovana. S njome, dakako, otpada i Ekmečićevo pridavanje osobitog značenja misiji Terleckog koja je u Hrvatskoj prošla sasvim nezapažena.

II. O AUTENTIČNOSTI PISMA MATIJE BANA OD 31. III/12. IV 1848.

1. Austrijski konzul u Beogradu Ferdinand Mayerhofer javio je 28. ožujka 1848. u Beč da je Matija Ban, kućni učitelj kneževe djece i član tajnoga »panslavističkog kluba«, dan prije otputovao »preko Zemuna u Dalmaciju«. ¹ Podatak je bio točan, ali je Ban najprije svratio u Novi Sad i pošto se 31. ožujka ponovo obreo u Zemunu, produžio je idućeg dana parobrodom u Mitrovicu a odatle kolima 3. travnja u Zagreb. Već 5. travnja govorio je o svojim dojmovima s toga putovanja mladeži Kr. akademije nauka u Zagrebu koja ga je pozvala »da bi ju pohodio i kazivao, što je i kako je«. ² Ban se u Zagrebu zadržao još kojih tjedan dana i zatim krenuo u Karlovac, odakle je 13. travnja poslao pismo senatoru Stefanu Knićaninu u Beograd. ³ Iduće noći, 14/15. travnja, ili vjerojatnije potonjeg dana nastavio je put diližansom u Zadar, odakle se 19. travnja opet javio Knićaninu. ⁴

2. U ostavštini M. Bana sačuvao se, pisan mnogo kasnije njegovom rukom, tekst pisma koje je on datirao danom 31. ožujka, tj. 12. IV 1848. po novom kalendaru. Taj rukopis nije koncept; on se nalazi unutar »zbirke pisama, koju

¹ Radoslav Perović, Građa za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848—1849, Ser. I, knj. I, SAN 1952 (Građa VIII), 59.

² *Novine dalmatinske hrvatske slavonske* 8. IV 1848, br. 32, uvodnik, zacijelo iz Banova pera, iako se on izričito ne spominje.

³ Perović, n. dj., I/I 131—132, donosi to pismo pod datumom 6. aprila po st., ali se iz teksta ne vidi gdje je on u rukopisu označen. Da taj datum, u svakom slučaju, ne može biti točan, dokazuje prijepis F. Šišića u njegovoj ostavštini (JAZU B 231/120) koji završava riječima: »U Karlovcu 1/13 aprila 1848. Vaš počitatelj M. B.« Tako ga datira i Joseph Thim, *A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkeles története* II, 1930, 96, koji to pismo donosi u odlomcima, na temelju istog prijepisa u *Nemzeti Múzeum*, Budimpešta.

Šišićev je prijepis, koji potječe od njegove ruke, značajan i po tome što on po koječemu odudara od Perovićeva izdanja. To se ne odnosi samo na pojedina mjesta i riječi nego ponegdje i na smisao teksta, a pogotovu se razlikuje dodatak na kraju toga pisma. Evo obaju tekstova:

Šišićev prijepis

»U Vašem pismu kažete, u koliko je moguće, kako tamo stoje stvari u smotrenju budući preduzeća, a dajte mi kakve naloge; frankirajte pismo sa recipisom, a u tome sčitaju najbolje je, da adres na pismu date napisati u njemačkomu jeziku, koji nije ovamo podzriteljan, i da pismo date na poštu u Zemunu. Ja stojim u dopisivanju sa svim mjestima, kuda sam prošo i javljam im, kako stoje naše stvari.«

Perovićevo izdanje

»Kažite mi u šifriranom pismu kako u Srbiji stoje stvari u smotrenju budućih preduzeća, a dajte to pismo na poštu u Zemunu. Ja dopisujem sa svima mjestima kuda sam prošao javljajući kako svuda stoje stvari naše.«

Najzad, posebnu pažnju privlači pismo Šišićeva prijepisa — stara ćirilica, koja upućuje na zaključak da je prvobitni prijepis morao imati za podlogu originalno pismo, a ne Banov prijepis novijom ćirilicom kojim se poslužio Perović.

⁴ Pismo Knićaninu od 7/19. IV, neposredno nakon Banova dolaska u Zadar, sačuvalo se u originalu, prema kojem ga donosi i Perović.

je Ban, izgleda, spremio za štampu ili nekakvu drugu svrhu⁵ i kojoj je dao naslov: »Prepiska u g. 1839—51«. Gornji je tekst jedno od pisama upućenih Knićaninu s Banova puta u Dalmaciju, koja su se sva o s i m d v a j u originala sačuvala samo u toj zbirci. Kako pokazuje usporedba jednog od tih prijepisa s originalom, oni se ne mogu smatrati vjernima,⁶ a njihovo uspoređivanje s prijepisima koji se danas nalaze u Nemzeti Múzeumu u Budimpešti i koje je ondje ponovo prepisao Ferdo Šišić⁷ pokazuje da se promjene u tekstu nisu ograničile samo na grafiju ili pojedine riječi. Sve te činjenice treba imati na umu ako se želi ocijeniti pouzdanost Banova pisma koje je on 31. III/12. IV, dakle uoči svog odlaska iz Zagreba u Karlovac, poslao — kako kaže — po trgovcu Hristiforu Stankoviću vojvodi Knićaninu u Beograd.

Budući da je ovaj tekst objavio u cjelini samo R. Perović u navedenoj zbirci građe, neophodno je radi analize što slijedi ovaj tekst da se on i ovdje saopći na temelju Banova »originala«.⁸

Gos. Stevanu Knićaninu

u Zagrebu 31 marta 1848.

Evo me u Zagrebu. U svima mjestima kroz koja sam od Mitrovice dovdje prošao, našao sam uzrujanost. Svuda zastave istaknute na kućama, negdje samo narodne, a negdje do narodnih i mađarska, (znak pocjepanosti); svuda zborovi naroda, besjede, pjevanija, vika. I ja sam u svakom selu, u svakoj varošici pred narodom besjedio, i svuda sam dobro prošao. Samo u jednom selu neki oficir ustade na mene, i zapovjedi jednom kaplaru da me zatvori. Ja mu viknem da je mađjaroman i izdajica carev, te narod u mjesto da mene veže, nanj skoči, izjuri ga čuškama, moj oficir pobjegne bez obzira.

U Zagrebu sastao sam se najprije sa Gajem, i saopštio mu cjel moga poslanstva. On me posavjetova da budem s banom Jelačićem na oprezu, jer više je dvorski nego narodni čovjek. Kad smo nas dvojica sve udesili, odvede me Banu. Ovaj me vrlo lijepo primi, upita šta misli srpski knez o sadašnjim iznenadnim događajima, i šta namjerava Srbija da uradi. Ja mu odgovorim da je sva budućnost Srbije na balkanskom poluostrvu, a događaji u Austriji da se je samo posredno tiču. Knezu je mnogo stalo do toga, da Mađari ne pogaze Trojednu Kraljevinu, jer bi tad i Srbija došla u opasnost, pa je zato naumio upotrebiti sav svoj uticaj kod Srbalja — u ovoj Kraljevini kao i u Ugarskoj da skoče na obranu zajedno sa Hrvatima, ako bi Mađari na njih udarili, i protiv carskoga prestola što god preduzimali. Ban mi na to stisne srdačno ruku, i odgovori: »gospodine, vi ste mi

⁵ Perović, n. dj., I/I, XII.

⁶ Ne poznavajući Šišićeve prijepise, Perović, na i. mj., zaključio je da Banovi prijepisi nisu, dođuše, vjerni, ali da je riječ o »preradama« (navodnici potječu od njega) koje su »isključivo stilističkog karaktera (uglavnom zamena zastarelih izraza novima)«.

⁷ Osim rječitog primjera navedenog u bilj. 3, usp. i Banovo pismo iz Dubrovnika Knićaninu koje Perović donosi pod datumom 28. aprila, a Šišić sa završnim datiranjem: »U Dubrovniku 24. aprila 1848.« Tekst se u njih također dosta razlikuje ne ograničavajući se pri tom samo na stilističke promjene.

⁸ Ugodna mi je dužnost da ovdje zahvalim dru Radmili Petrović, arhivistu Istorijeskog instituta u Beogradu, što mi je na raspolaganje stavila kseroks toga rukopisa. Rukopis nosi oznaku AII, Zb MB, V, br. 1.

dobar vjesnik; politika je Kneževa prema sadašnjim okolnostima spasonosna za naš narod. Ja još neznam dokle će Mađari ići; ali mrka kapa, rđava prilika, pa se bojim da ne dođe do sukoba između njih i nas. U tom slučaju valja nam se na carski dvor osloniti, jer to je dužnost moja, a i sami nemamo dovoljno sredstava, pa ćemo lakše i narod povući sa barjakom legitimnosti.« Ja mu na to: »Srbija i Hrvatska u namjerama su kao i u sredstvima podpuno složne, a o tome će vašu preuzvišenost još najbolje uvjeriti pismo g. Mitropolita Rajačića, koje imam čast izručiti vam. Iz njega ćemo vidjeti da se iz Srbije radi na ujedinjenju sviju djelova Trojedne Kraljevine, i na savezu ugarskih Srbalja sa njome; a ako bi do rata došlo, Srbija obećava oružanu pomoć uz neke uslove, koje bi Vaša Preuzvišenost imala da uvaži.«

Ban otvori Mitropolitovo pismo i pročitavši ga reče mi: »A ma ovo je krasno! Ja ću odmah poslati moje odaslanike i g. Mitropolitu u Karlovcima, i svjetlomu Knezu u Biogradu, samo izvolite mi kazati uslove, o kojima ste pomenuli.« Ja mu na to pružim pismo g. Garašanina. Ban ga pročita, duboko se zamisli, pa reče: »ovdje se predviđaju neke docnije eventualnosti u Turskoj. Daleko od toga da bi im bio protivan, ja sam im naklonjen dušom i srcem. Ali kad bi te eventualnosti sad nastupile, suviše bi se opšti položaj zapleo, pa mislim da bi zgodnije bilo čekati dok ne budemo najprije sasvim na čisto sa Mađarima«. — Tako se i u Biogradu misli, odgovorim, ali to ni malo ne smeta da se već sada sporazumjemo bar u glavnim tačkama. — Protiv toga nemam ništa, reče on, pa će se moji odaslanici i o tome sporazumjeti u Biogradu. Još smo se razgovarali o mome daljem putovanju po Dalmaciji i u Crnogoru, o spremanju Mađara, o evropskoj krizi i ostalom, pa smo se najljubaznije razišli.

Na mene je ban Jelačić učinio utisak čovjeka koji je doista za narodnu ideju živo zauzet, ali koji je u isto vrijeme i carski vojnik, pa ne mislim da bi ikada mogao narodnu, sasvim samostalnu rolu igrati. Za to bi samo Gaj bio; ali u sadašnjim prilikama vojnik će nad diplomatom imati prevagu. Za to i postoji između njih dvojice antagonizam, koji jedva jedan drugomu kriju. Za sad su još na jednoj visini; velike deputacije koje neprestano s barjacima dolaze iz sviju krajeva Hrvatske u Zagreb kao što idu na poklon banu, tako idu i Gaju; još se ban s Gajem savjetuje o svakoj stvari; ali dokle će to trejati? neznam; znam samo da ako do rata dođe ban će postati diktator.

Taki vam je ovdje položaj, pa se prema njemu vladajte kad banovi poslanici tamo dođu.

O ovdašnjoj uzbuđenosti, o neprestanim deputacijama od stotina ljudi koje dolaze, o strancima koji se ovuda vrze, o kafanama, gostionicama i ulicama punim oduševljena svijeta ne pišem vam ništa. Svuda pjevanija, svud besjede. I ja sam već tri držao: jednu akademijskoj mladeži, koja me preko naročite deputacije molila da dođem u njenu sredinu. Tek sam se otud bio vratio Gaju, a dođe druga deputacija iz bogoslovske seminarije zovući me i ona da bogoslovce pohodim. Moje su im se besjede prema prilikama udešene morale dopasti, jer su me i iz akademije i iz Seminarije iznijeli najvećim oduševljenjem na rukama. Treći sam put govorio za Gajevim stolom, gdje je objedovalo 30 otmjenih patriota. Take ručkove Gaj daje svaki u boga dan. Što ga to staje, to on sâm zna.

Stanković mi više ne treba, pa vam ga za to šiljem natrag s ovim pismom. To je vrijedan i oprezan čovjek, koga možete svagda korisno upotrebiti. On će vam mnogo koješta i usmeno kazati.

Ljubim ruke njenim Svjetlostima, a vama i g. Garašaninu preporučujem se. Sutra ću krenuti za gornje Karlovce, gdje ću odsjesti kod moga dobrog prijatelja i književnoga druga prof. Mažuranića. K njemu me Gaj uputio.

3. Ovaj je tekst M. Bana zapala u našoj historiografiji posebna uloga, u mnogočemu veoma zanimljiva.

Sam je Ban još za života publicirao 1879. onaj dio svoga teksta koji se odnosi na njegov tobožnji razgovor s Jelačićem. Učinio je to u jednom članku u kojem je spomenuo svoju »misiju u Karlovce, Zagreb i na Cetinje u god. 1848«, napominjući da je riječ o »izvodu zvaničnog izveštaja« koji je tom prilikom poslao Knićaninu.⁹ Iako se objavljeni izvod ne podudara — kako on kaže — »od riječi do riječi« s njegovim rukopisom iz ostavštine, razlike su među njima doista neznatne.

Taj je Banov tekst ostao dugo nezapažen i zaboravljen. Tek 1920. je Josef R. Thim na njegovu temelju ustvrdio da je Ban u aprilu 1848. donio Jelačiću prijedloge koje je beogradska vlada izradila u dogovoru s metropolitom Rajačićem.¹⁰ Uskoro zatim je 1924. Ferdo Šišić, poznavajući samo prije spomenuti Banov članak, ponovo citirao Jelačićevu tobožnju izjavu, koju je datirao »vjerovatno 21. ili 22. aprilom«, ali je pri tom konstatirao da se pisma Rajačića i I. Garašanina, koja je Ban navodno predao Jelačiću, ne nalaze »u Jelačićevoj prepisci niti u prezidijalnom arhivu«.¹¹ Ona se nisu mogla ni kasnije naći, a do danas se nisu pronašli ni njihovi koncepti.¹²

Od tada se Šišić gotovo do svoje smrti 1940. kolebao u utvrđivanju datuma kada je Banovo pismo moglo nastati. O njegovu datiranju ovisila je i istinitost podataka koje ono sadržava, a na kojima je Šišić gradio ne samo tijekom toga događaja do zadnjih mjeseci travnja 1848. nego i svoju koncepciju jugoslavenske politike u tim proljetnim danima. Posebno značenje pridao je tom pismu u svom predavanju o odnosu službene Srbije prema ideji jugoslaventva koje je održao 1926. u Beogradu.¹³ Ni tada nije raspolagao s više izvornih podataka negoli dvije godine ranije, pa je i taj put naveo iz Banova pisma samo njegov dio o Jelačiću. Međutim, saznajući — zacijelo od J. Thima¹⁴ — da je Ban

⁹ M. B., Pogled po istoku, *Slovinac*, Dubrovnik 16. VII 1879, br. 16, 254—256.

¹⁰ J. R. Thim, Die Gründungsversuche Jugoslawiens 1848—49, *Ungarische Jahrbücher* I, 26.

¹¹ Ferdo Šišić, Knez Miloš u Zagrebu, *Jugoslavenska Njiva* VIII/I, 1924, 193—194. Šišić ne navodi ovdje izvor za spomenuti citat, ali na str. 229 spominje Banov članak iz g. 1879. Budući da Ban nije tada pobliže naveo datum pisma, a datum njegova prijepisa nije mu mogao biti poznat, Šišić je gornje datiranje bez sumnje izveo iz činjenice da Jelačića do 18. travnja uvečer nije uopće bilo u Zagrebu. — O nepostojanju spomenutih pisama Šišić govori u bilješkama 17 i 18 na str. 193 i 194.

¹² U svojoj raspravi »Autobiografija patrijarha Josifa Rajačića«, *Posebna izdanja SAN* 178, 1951, J. Radonić ne sumnja u Banove podatke o njegovoj misiji kod Jelačića, ali ne spominje patrijarhovo pismo o kojem Ban govori. — Neki koncept Garašaninova pisma Jelačiću nije se našao ni tada kada je Garašaninova ostavština postala pristupačna istraživanju, a nema mu spomena ni u objavljenoj korespondenciji I. Garašanina (G. Jakšić, *Preписка Ilije Garašanina I, SAN, Građa II*, 1950).

¹³ F. Šišić, Srbija XIX veka spram ideje našega narodnoga ujedinjenja, *Volja* II, Beograd 1926, 261/2.

¹⁴ U kronološki poredanim prijepisima svoje ostavštine koji govore o događajima u proljeće 1848, Šišić je dokumente iz mjeseca ožujka završio Thimovim prijepisom odnosno reprodukcijom, na njemačkom jeziku, Banova pisma od 31. III

datirao pismo danom 31. marta, on je naprečac pretpostavio da je to učinjeno po novom kalendaru i zaključio da je Ban svoj izvještaj poslao srpskoj vladi »odmah posle sastanka s Jelačićem (31. marta u Zagrebu)«. ¹⁵ Datiranje po starom kalendaru, s razlikom od dvanaest dana, stavilo bi, dakako, u sumnju bitni sadržaj pisma, jer se 12. travnja Jelačić još nalazio u Beču, kamo je otputovao 3. i. mj. ¹⁶

Potonja činjenica natjerala je napokon Šišića da 1937. po treći put promijeni datiranje Banova razgovora s Jelačićem. ¹⁷ Ne spominjući uopće datum pisma ustvrdio je da se taj razgovor vodio 2. travnja, dakle neposredno pred Jelačićev odlazak iz Zagreba kamo je incognito došao u nedjelju 2. travnja. ¹⁸ No, budući da se ta pretpostavka nije podudarala s datumom pisma od 31. III, Šišić ju je ipak označio kao »verovatnu«, ali ju je još više zamrsio daljim domišljanjem o tome da je Ban 2. IV »posredovanjem Lj. Gaja primljen od bana«. ¹⁹ Gaj se, naime, tih dana, još od odlaska velike deputacije 27. III nalazio — u Beču. ²⁰

Banova pisma s njegova puta u Dalmaciju i na Cetinje 1848, u obliku koji im je on dao u svojim »prijepisima«, ²¹ prvi put je u cjelini objavio Radoslav Perović u prvom svesku svoje prije navedene (bilj. 1) Građe za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848—1849. Pri tom se nije mogao poslužiti prijepisima u budimpeštanskom Nemzeti Muzeumu, koji su mu mogli biti poznati iz Thimove zbirke, ²² niti je Šišićeva ostavština bila već tada, tj. u vrijeme Perovićevih priprema za Građu, sređena i pristupačna istraživačima. Ne može biti sumnje da bi kritični Perović, kad bi poznao te prijepise, postupao drugačije. Od tada su se povjesničari služili njegovom

(231/91). Budući da nekoga drugog prijepisa toga pisma u ovoj obilatoj građi nema, Šišić se mogao — osim Banova članka iz 1879. — koristiti samo ovim tekstom, a nakon 1930. i Thimovim prije spomenutim djelom u kojem je autor prepričao njegov sadržaj u kraćoj bilješci (II, 1930, 76) i zatim objavio izvod o Banovu razgovoru s Jelačićem (III, 1935, 887/8).

¹⁵ Šišić, Srbija XIX veka, 262.

¹⁶ *Novine d. h. sl.* 4. IV 1848, br. 30: »U ponedjeljak otišao je preuzv. ban u Beč« (tog dana je bio 3. travnja).

¹⁷ F. Šišić, Jugoslovenska misao, Beograd 1937, 106/7.

¹⁸ *Novine d. h. sl.* 2. IV.

¹⁹ Šišić, Jugoslovenska ideja, 106.

²⁰ Kako je sam Šišić pokazao, Gaj se i nakon audijencije kod kralja 31. III zadržao u Beču do 15. IV, kada se vratio zajedno s Jelačićem (Kako je Jelačić postao banom, *Jugoslavenska Njiva* VII/II, 1923).

²¹ Perović konstatira u predgovoru da su Banovi prijepisi »iz mnogo kasnijeg perioda (što se vidi po deformisanom staračkom rukopisu)« (XII).

²² Prema Thimovu saopćenju (n. dj. II, predgovor i bilješka 1 na str. 74), on je u tom muzeju našao prijepise Banovih tekstova koje je u Beogradu izradio Ivan Bojničić u doba dok se Banova ostavština nalazila još u posjedu njegove kćeri Poliksene Todorović, a svakako nakon Banove smrti 1903. — kako Thim misli. Bojničić je u to vrijeme, od 1890. dalje, bio ravnatelj *Zemaljskog arhiva u Zagrebu*, pa nije jasno kako su i kada njegovi prijepisi dospjeli u Budimpeštu. — Veoma je značajna činjenica da se među prijepisima u *Nemzeti Muzeumu* ne nalazi Banovo tobožnje pismo od 31. III/12. IV. Možda se neko objašnjenje može naći u okolnosti da je Bojničić 1877—79. bio namješten u tom istom muzeju, najprije kao dnevničar a zatim kao ammannensis (*Narodna starina* 11, 356).

zбирком, što nije povoljno utjecalo na njihov odnos prema ovim Banovim tekstovima, a Šišićevi su prijepisi uzeti u obzir tek u ovom radu.

Perovićevom se zbirkom koristio i Ljubomir Durković-Jakšić koji je 1957.²³ dodao podacima Banovih pisama tekst tobožnjeg sporazuma službene Srbije s hrvatskim narodnjacima iz iste ostavštine. Iako je njegova pogreška bila gotovo u isto vrijeme utvrđena,²⁴ on je još desetak godina kasnije, bez opravdana razloga, na njoj ustrajao.²⁵

Odlučan preokret u ocjeni Banovih tekstova obilježio je 1960. Vojislav J. Vučković, koji ih je, zajedno sa spomenutim »Osnovima« označenim od samog Bana godinom 1860. ocijenio kao krupnu »obmanu«.²⁶ On je na temelju Banova itinerara i jednog, do tada, nepoznatog pisma Stefana Herkalovića iz Zagreba od 16/28. travnja 1848.²⁷ zaključio da je Banov razgovor s Jelačićem »izmišljen«. Prema tome, »može se pretpostaviti da ni original pisma Knićaninu (zasad nepronajden) nije istovetan sa prepisom koji nam je Ban ostavio, pošto nije isključeno da je on, prilikom prepisivanja sa koncepta u svesku, dodavao i oduzimao, — praksa, kojom se služio, sudeći po mnogobrojnim promenama, skoro na svim stranicama sveske«.²⁸ Argumenti kojima je Vučković ovaj sud potkrijepio bili su svakako dosta uvjerljivi, ali nisu bili dovoljni da uklone svaku sumnju u svoju sigurnost.²⁹ Osim toga, Vučković se ograničio samo na Banovu ostavštinu i nije upotrijebio Šišićeve prijepise, a nije kritički proučio ni sudbinu spornog teksta u literaturi. Bilo je, dakle, neophodno da se njegov poticaj produži i uz to proširi daljim podacima o tadašnjim događajima, što je pisac ovih redaka pokušao ovdje učiniti.

4. Analiza Banova teksta nužno polazi od činjenice da je on datiran 31. marta po starom kalendaru. Ban je njime datirao i druga, pa i autentična, pisma upućena Knićaninu, a njegov itinerar nakon odlaska iz Beograda 27. ožujka nesumnjivo dokazuje da je u Zagreb stigao najranije 4. travnja. Pismo je, dakle, mogao napisati tek 12. travnja po nov., u doba

²³ Lj. Durković-Jakšić, Srbijsko-crnogorska saradnja (1830—1851), *Posebna izdanja SAN* 272, 1957.

²⁴ Dragoslav Stranjaković, Rusija i politički pismeni sporazum između Srba i Hrvata 1860 godine, *Glasnik, Službeni list srpske pravoslavne crkve*, br. 9, 1957. — S obzirom na Banov tekst od 31. III Stranjaković je još 1961. bio uvjeren da je on dostojan vjere, kao i druga njegova pisma Knićaninu (Misja Franciszka Zacha w Zagrzebiu w 1848 roku, *Przegląd historyczny* II, 1961, 298).

²⁵ U svom posljednjem radu »Branislav. Prvi jugoslovenski ilegalni list 1844—1845«, Beograd 1968, Durković-Jakšić je, doduše, nakon Stranjakovića ponovo objavio »Osnove«, taj put s datumom njihove tobožnje ratifikacije »13/25. decembra 1860«, ali je, pozivajući se na svoj rad iz g. 1957, ustvrdio sa suvišnom tvrdokornošću da je taj »ugovor« »sličan onom iz 1848«. (97¹⁵)

²⁶ V. J. Vučković, Neuspela politička akcija Matije Bana 1860—1861, *Istorijski časopis* IX—X, 1959, 382—385 (I. Banov politički rad 1848—1849 i 1853 god.).

²⁷ S. Herkalović javlja u tom pismu nepoznatom adresatu, između ostaloga, da Ban, »pošto se nekoliko dana ovdje u očekivanju Lj. Gaja zadržao i uvidjevši da ga dočekati ne može, otide u Dalmaciju i imeno u Dubrovnik njegovo Otečestvo« (384; to se pismo nalazi u Nacionalnoj biblioteci u Beogradu, zbirka G. Jakšića).

²⁸ Vučković, n. dj., 384.

²⁹ Njihovi se nedostaci odnose na kronološku podlogu upotrijebljenih podataka.

kada se Gaj (već od 27. III) i Jelačić (od 3. IV) nisu nalazili u Zagrebu, nego u Beču. Mogućnost da je Ban pogriješio u oznaci datuma i da je s obojicom razgovarao nakon njihova povratka 18. travnja otpada jer se on već 13. i. mj. javlja Knićaninu iz Karlovca a 19. i. mj. iz Zadra (to je pismo sačuvano u originalu!). Prema tome, Herkalović, koji je doputovao iz Beča zajedno s Jelačićem i Gajem, ispravno piše u svom pismu od 28. IV da Ban nije mogao u Zagrebu dočekati Gaja pa je krenuo dalje u Dalmaciju.

Iz tih pouzdanih podataka slijedi samo jedan zaključak: da M. Ban nije mogao razgovarati s Gajem i Jelačićem u razdoblju od 4. do 13. travnja kada se zadržao u Zagrebu. Ti su razgovori, dakle, izmišljeni. Potvrđuje to dalja činjenica, koja bi već sama po sebi bila dovoljna za donošenje takva zaključka. Iako Ban tvrdi da je Jelačiću predao najprije pismo Rajačića a zatim Garašanina, nijedno se od njih, u originalu ili konceptu, nije moglo do sada nigdje naći niti se bilo gdje spominje u sačuvanoj izvornoj građi. Ta je činjenica tim upadljivija jer su ostavštine i Jelačića i Garašanina doista dobro očuvane.

Nije na kraju manje važna ni provenijencija samog teksta. Za razliku od drugih Banovih pisama Knićaninu, koja su se sačuvala u prijepisima ne samo Bana nego i I. Bojničića, odnosno poneko, izuzetno, i u originalu, tobožnje pismo od 31. III/12. IV postoji kao rukopis samo u Banovu vesku od njega prepisanih pisama. U Nemzeti Muzeumu, gdje se nalaze Bojničićevi prijepisi, toga teksta nema, a nije ga bilo ni tada kada su se njima koristili J. Thim i F. Šišić.

Šišić je već 1924,³⁰ ne sumnjajući u pouzdanost Banova pisanja, objasnio neke važne događaje u daljem tijeku događaja kao neposredne rezultate Banove političke misije. To bi se u prvom redu odnosilo na Jelačićev proglas »narodu hrvatskome i serbskome u trojednoj Kraljevini Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«, koji je, nedatiran,³¹ izašao u Novinama d. h. sl. 27. travnja.

U tom proglasu, kojim se Jelačić poslije svog povratka iz Beča prvi put kao ban obratio narodu u Trojednoj Kraljevini,³² on je najprije izjavio svoju suglasnost s Narodnim zahtijevanjima od 25. ožujka i budućem »narodnom« saboru dosudio zadaću da se »osnuju novi temelji odnošenja između nas i krune ugarske u duhu slobode, samostalnosti, jednakosti i onako, kao što

³⁰ Šišić, Knez Miloš u Zagrebu. 219—220.

³¹ Bez datuma donosi ga i Stephan Pejaković, Aktenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung vom Jahre 1848, Wien 1861, 1—3. Šišić zaključuje prema objavljivanju proglaša u Novinama »da je razaslan i ušao u javnost oko 26. aprila« (Knez Miloš, 219). Thimovo datiranje s »marcius végén« (na kraju ožujka) očigledna je pogreška (n. dj. II, 68).

³² Pišući kasnije o Banovoj misiji Šišić nije više iznosio pretpostavku o tom Jelačićevu proglasu kao njezinu neposrednom rezultatu. Ta je pretpostavka prvenstveno počivala na datiranju Banova sastanka s Jelačićem 21. ili 22. travnja, koje je Šišić nakon 1924. kada je saznao za datum označen na Banovu pismu, morao napustiti. Na to se datiranje (poslije Jelačićeva dolaska iz Beča) vratio ponovo samo Josip Horvat u svojoj biografiji Lj. Gaja (1960. i 1975), iako ga nije potkrijepio nekim podatkom. — Za ocjenu nacionalnih odnosa u to doba značajno je da je Ambroz Vranjican u svom pismu Gaju 28. IV ocijenio kao »falingu veliku« što u proglasu nije, osim hrvatskog i srpskog, spomenut i »narod Slavonski« (Građa za povijest književnosti hrvatske VI, 1909, 302).

se to slobodnom i junačkom narodu pristoji«, prekidajući do tada »svaki obzir na novo sadanje praviteljstvo ugarsko«. Izrazio je zatim nadu da njegovo imenovanje za bana Dalmacije »ne će ostati kod samoga naslova« i završio s pozivom: »sloga i bratimstvo neka bude među nama bez razlike vjerozakona«.

Šišić je 1924. iznio pretpostavku da se Jelačić odlučio na objavljivanje toga proglasa tek »imajući za sobom Srbiju i ugarsko-sremske Srbe«. Prema tome, proglas bi bio plod Banove političke misije, odnosno upravo Garašaninova pisma, a u njegovu bi sastavljanju sudjelovali banov tajnik Maksim Prica i Gaj koji bi »još prije toga došli u lični saobraćaj« s Banom.^{32a} S autentičnošću njegova teksta pada i to domišljanje. Jelačićev proglas je u svakoj svojoj pojedinosti proistjecao iz načelnog stajališta iliraca i njegove primjene na konkretnu političku situaciju. Za nepriznavanje tadašnje mađarske vlade, koje je nužno uslijedilo nakon jednostrane izmjene dotadašnjega državnopravnog odnosa između Ugarske i Hrvatske, nije bio potreban nikakav poticaj izvana. Ta je odluka imala najzad samo privremeno značenje koje je jasno izraženo u svima programatskim spisima iliraca iz mjeseca travnja. Jelačićev proglas skladno se među njih uklapa.

Od toga se ne može izuzeti ni spomen srpskog naroda u naslovu proglasa. Vranjicanov prigovor pokazuje, doduše, da nacionalna ideja nije u iliraca bila tada još uvijek dovoljno pročišćena i dosljedno promišljena, ali da ilirizam nije značio negaciju ni jednog od »rodoslovnih« imena među Južnim Slavecima, o tome izvorna građa ne ostavlja ni najmanje sumnje. Prema tome, ni za spomen srpskog imena u Jelačićevu proglasu nije bio potreban neki poticaj s Garašaninove ili bilo koje druge strane. Možda nije sasvim isključena mogućnost da je srpsko ime unio u taj proglas njegov autor — M. Prica, koji je tek nedavno u polemici oko slovačkog pitanja kao svjesni Srbin-ilirac odlučno istupio u prilog nacionalnog osamostaljenja Slovaka.³³ Međutim, bez pristanka Jelačića, Gaja i drugih istaknutih iliraca ne bi se ni to moglo provesti.

Otpada najzad i potreba da se slanje hrvatskog poslanstva, predvođena od Ivana Kukuljevića, u Sr. Karlovce i Beograd također dovede u uzročnu vezu s Banovim dolaskom u Zagreb.³⁴ Odluku o tom poslanstvu donijelo je Bansko vijeće tek nakon 8. svibnja, dakle pred sastanak Srpske narodne skupštine koja se sastala u Karlovcima 12. i. mj.³⁵

Analiza Banova kasnije izmišljenog pisma Knićaninu od 31. III 1848. po st. opominje na skrajnji oprez pri upotrebi tekstova koji su potekli iz Banova pera uopće. Dalju opomenu u tom pravcu sadrži prethodna analiza njegova, i opet izmišljena, pisma Gaju od 17. II 1848.

^{32a} Šišić, Knez Miloš, 220.

³³ Usp. Pleševički (pseud. M. Price), O Ljudevitu Šturu i slozi, *Danica ilirska* 11—18. III 1848, br. 10—12.

³⁴ Šišić, Srbija XIX veka, 262.

³⁵ Usp. J. Šidak, Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskog, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 2, 1972, 65.

III. ODNOSI BANA JOSIPA JELAČIĆA PREMA KNEŽEVINI SRBIJI
U MJESECU SVIBNJU 1848.

1. U ostavštini Lj. Gaja nalaze se u skupini »Različitih političkih spisa« (Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu, R 4709, br. 55 i 67) dva koncepta i jedan čistopis dvaju pisama kojima se ban Jelačić 16. i 20. svibnja 1848. obratio knezu Aleksandru Karađorđeviću i »Pravitelstvu srbskom«. Potonje pismo objavio je prvi put Radoslav Perović 1952. u svojoj »Građa za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848—1849«, i to prema originalu sačuvanom u zbirci Milivoja Petrovića Blaznavca (Državni arhiv, XX, br. 130).¹ Pismo knezu Aleksandru, naprotiv, objavljeno je tek 1975. u posmrtnoj knjizi Josipa Horvata o Gaju, ali ne prema originalu, nego na temelju spomenutih koncepta i čistopisa. Mjesto da objavi tekst pisma prema čistopisu koji je Jelačić potpisao svojom rukom, on je, kao konačan tekst objavio u cjelini koncept, bez obzira na dijelove koji su u njemu bili naknadno precrtani.²

Original Jelačićeva pisma srpskoj vladi, kako ga Perović donosi, s malim je razlikama potpuno jednak nedatiranom konceptu iz Gajeve ostavštine.³ U tekstu objavljenom u Horvatovoj knjizi ima desetak pogrešaka, ponajviše zacijelo štamparskih, ali ni one ne mijenjaju njegov smisao. Začuđuje samo to što se ovo pismo sačuvalo u Blaznavčevoj ostavštini, koji je tada kao mlad čovjek, u službi srpske vlade, pratio i nadzirao prognanoga srpskog kneza Miloša Obrenovića na njegovu putu iz Beča u Zagreb. Zajedno s njime pojavio se 21. svibnja u Zagrebu, odakle je idućeg dana obavijestio kneza Aleksandra o zavjeri koja se u Srbiji priprema za Milošev povratak na prijestolje.⁴ On je o Miloševu dolasku odmah obavijestio i Gaja, pa je knez još prvog dana stavljen pod stražu i tako spriječen u daljem putu prema srpskoj granici. Blaznavac je ovo svoje pismo knezu poslao po Stefanu Herkaloviću koji je kao banov izaslanik stigao 29. svibnja u Kragujevac. U sačuvanoj prepisci Ilije Garašanina, s kojim je Herkalović toga dana razgovarao, nema spomena o Jelačićevu pismu.⁵ Ono nije ni bilo izravno njemu upućeno nego vojvodi Tomi Vučiću, Avramu Petronijeviću i Stojanu Simiću, istaknutim članovima srpske vlade, od kojih je ban, preko Vase Kavića, tridesetničara iz Siska, primio njihove »pozdrave i poruke«. Budući da ban u svom pismu izričito spominje Kavića kao donosioca svog odgovora, ne može biti sumnje da Herkalović njegovo pismo nije sa sobom ponio.

¹ R. Perović, Građa za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848—1849, ser. I, knj. I, Građa SAN VIII, 1952, 305/6.

² J. Horvat, Ljudevit Gaj. Njegov život, njegovo doba. Zagreb 1975, 265/6, bilj. 21.

³ Iz teksta koji Perović donosi ne vidi se na temelju čega je on dopis datirao: »8 (20) maja 1848« (305). Tekst nema u njega ni Jelačićeva potpisa, iako je on koncept parafirao.

⁴ Usp. Perović, n. dj., 314/5.

⁵ Usp. pisma S. Herkalovića Gaju od 29. V u J. Horvat — J. Ravlić, Pisma Lj. Gaju, Građa za povijest hrvatske književnosti 26, 1956, 213/4, i I. Garašanina Stojanu Simiću, predsjedniku Praviteljstvujušćeg sovjeta, od 21. V/2. VI o tom razgovoru u G. J a k š i ć, Prepiska Ilije Garašanina I, Građa SAN 2, 1950, 165—167.

Sudbina je toga pisma još zagonetnija ako se uzme u obzir podatak iz dopisa koji je Franjo Zach, boraveći tada u Zagrebu, poslao Garašaninu još 12. svibnja.⁶ Najavljujući mu dolazak Ivana Kukuljevića, on mu saopćava da je »lično Ban Jelačić pisao G. Vučiću«, a ne njemu, opravdavajući to razumljivom potrebom da se ova politička misija što bolje »prikrije«.

Očigledno je riječ o dva različita pisma Jelačića vojvodi Vučiću. Prvo je od njih Vučić svakako primio, jer samo uz tu pretpostavku možemo razumjeti posredničku ulogu Vase Kavića. Međutim, nije sigurno da je do njega stiglo i drugo pismo, jer se ono u tom slučaju ne bi moglo sačuvati među Blaznavčevim papirima. Znači li to da je Blaznavac pismo zadržao i da ono nije ni bilo predano Vučiću? Uostalom, nije poznato ni to kako je on do pisma došao. Nameće se zaključak da ga je preuzeo mjesto Kavića, ali ga iz razloga koji se ne može utvrditi — nije dostavio. Još u polovici lipnja on se nalazi u Zagrebu.⁷

Sa sigurnošću se može utvrditi da je takvu sudbinu svakako doživjelo Jelačićevo pismo knezu Aleksandru, jer se njegov čistopis s banovim potpisom i danas nalazi u Gajevoj ostavštini. Sačuvala su se — kako je već rečeno — i dva koncepta toga pisma. jedan pisan ćirilicom a drugi latinicom. U potonjem, koji je, kao i čistopis, od Gajeve ruke, štošta je precrtano što nije u čistopis ušlo. Uspoređujući koncepte opažamo da je ćirilički bio prvobitniji i da ga nije pisao Gaj nego, vjerojatno, Maksim Prica kao banov tajnik. Nije točna tvrdnja J. Horvata, koji je središao Gajevu ostavštinu, da su »oba dokumenta«, tj. oba Jelačićeva pisma »pisana Gajevom rukom, a nose Jelačićev paraf«.⁸ Ban je parafirao samo koncept pisma srpskoj vladi, a čistopis pisma knezu snabdio je svojim potpisom. S obzirom na ćirilički koncept, koji nije od Gajeve ruke, ne može se naprećac primiti kao istinito Horvatovo mišljenje da »oba dokumenta nose sve znakove Gajeva autorstva«, a da je »mjestimični govor, prilagođen beogradskom, kao i mnoštvo srbizama, vjerojatno djelo Stefana Herkalovića«.⁹ Njegova se suradnja, doduše, ne može isključiti jer je on već otprije bio veoma blizak Gaju, a u mjesecu travnju 1848. putovao je kao emisar srpske vlade do Jelačića u Beč i zajedno se s njime vratio u Zagreb. Potkraj svibnja poslan je najzad u istom svojstvu u Srbiju.¹⁰

Jelačićeva pisma nisu bila poznata Ferdi Šišiću kada je 1937. izdao svoj prikaz »Jugoslovenske misli«, a ni kasnije se literatura nije na njih osvrnula. Nakon Perovićeva objavljivanja pisma srpskoj vladi pisao je o njima samo Josip Horvat, najprije 1960. u kraćoj a zatim 1975. u dužoj redakciji svoje

⁶ D. Stranjaković, Misja Franciszka Zacha w Zagrzebiu w 1848 roku, *Przegląd historyczny* LII, 1961, 319—320.

⁷ »Oko 12 juna 1848« Perović (438) datira Blaznavčev opširan izvještaj S. Knićaninu o Miloševu boravku u Zagrebu i njegovu daljem putu u Innsbruck. Izvještaj je sačuvan samo u konceptu; zbog toga je »bez mesta i datuma«.

⁸ Horvat, n. dj., 266.

⁹ Horvat, na i. mj., bilj.

¹⁰ O Stefanu Herkaloviću usp. Lj. Đurković-Jakšić, O Stevanu Herkaloviću, *Istorijski časopis* XVI—XVII, 1966—1967 (izašao 1970!). Herkalović potpisuje 13. III/25. IV priznanicu na 200 dukata iz državne blagajne za put u Hrvatsku (127).

biografije o Gaju. Pretpostavljajući da su oba pisma stigla na svoje odredište, on nije kritički proučio rukopise iz Gajeve ostavštine, a ni Perovićevo izdanje nije mu bilo poznato. Pokazuje to i njegovo datiranje obaju pisama danom 16. svibnja. Budući da nije sumnjao ni u vjerodostojnost Banova tobožnjeg pisma od 31. III/12. IV, zaključio je da je zbog neizvjesnosti političkog položaja u kojem se Hrvatska sredinom svibnja našla »trebalo realizirati ideje, načete dolaskom Matije Bana u Zagreb«. Prema tome — »što čvršća suradnja sa Srbijom ukazala se kao jedina realna politika«,¹¹ pa su u tu svrhu nastala i spomenuta pisma.

Da se objasni slučaj s čistopisom Jelačićeva pisma knezu Aleksandru i ispravno ocijeni čitava akcija koja je trebala da urodi ovećim zajmom Hrvatskoj u času njezinih priprema za oružanu borbu protiv mađarske vlade, potrebno je imati pred očima tekst obaju pisama. To je pogotovu potrebno ako želimo upoznati motive iz kojih je ta akcija potekla. Kako je analiza Banova spornog teksta pokazala, njegov poticaj ne dolazi pri tom u obzir.

2a) »Vaša Světlost! — U kakvim se mi sada burnim vremenima nalazimo, to ja mislim, da nije ostalo izvan znanja i potpunog čuvstvovanja Vaše Světlosti, svega¹² rodoljubivoga praviteljstva i sviuh pravih većih i nižih Sèrbah. Poznato je i to, i kao što se nadam, izvan sumnje je već postavljeno, da su svi Slavjani u obšte bratja, Jugoslavjani pak, a naročito Sàrblji i Hèrvati¹³ da su kroz tolika stolietja samo jedna familia, razkomađana, i u tudjem robstvu i bëdi pogružena neznanstvom, koje je do jučer vladalo. Hèrvati¹³ i Sèrblji probudili su se iza tolikog dremanja. Oni vide, u kakvom se glibu nalaze, i po primèru sviuh ostalih narodah traže sad svoja prirodna prava, koja im niko osim Boga oteti nemože. No to je našim dušmanima protivno. Oni žele nad nama gospodovati, kao što su i do sada gospodovali. Između sviuh njih¹⁴ Mađjari su naši najgori i najdelateljniji nepriatelji. Ne samo, što nas po nekom prostranstvu obližnjih zemaljah, dokle im vlast ili upliv dopire, gonu, oni gledaju nama škoditi, i u simpatii sviuh ostalih europejskih narodah, a osobito kod Nèmacah, u Beču, kod Italianah, Francuzah i Englezah, nastojavajući osobito Sèrblje i Hèrvate postaviti u vid Panslavistah, i opasnih za slobodnu Europu privrženikah ruskieh. Već se ovuda i to pogovara, da i same Turke obradljivaju, kako bi ovi š njima u savez stupili, i uzajenino jedan drugome gospodstvovanje nad jugoslavjanima osigurali i olakšali. U Beču su sa partajom republikanskom priateljstvo i svezu već učinili, pograbili su zajedno svu vlast, i zarobili savèršeno kralja, prisiljavajući ga, da im služi za sredstvo opakieh protiv cèlog Slavjanstva namèrenjah.¹⁵ — Vaša Světlost mogla je i sama čuti, šta se u Bačkoj i Banatu sa Sàrbima radi.¹⁶ — Vremena čezvičajna zahtévaju čezvičajno

¹¹ Horvat, n. dj., 265.

¹² Horvat, n. dj., 265, ima pogrešno »svakog«.

¹³ na i. mj. »Horvati«

¹⁴ ova je riječ u Horvata izostavljena

¹⁵ U konceptu slijedi odjeljak koji je precrtan i koji nije ušao u čistopis, ali ga Horvat unosi u tekst bez ikakva objašnjenja. On glasi: »Mene pako proglasili su za buntovnika, moje naredbe dosadanje za nezakonite i nevažajeme. Palatin njihov šilje mi varadinskog Generala Hrabovskoga kao komisara, da ovuda izljudovanja čini, i red neki po načinu i čudi magjarskoj uvede.«

¹⁶ U konceptu slijedi ovaj tekst: »Ja sam se odvažio, počem sva razumna predstavljanja ništa nisu mogla pomoći, uvriede ove od strane Mađjarah više nečarpiti, i nepriateljstvo sa nepriateljstvom, silu sa silom odbijati.

S jednom rečju (vremena čezvičajna itd.)«

i prekoobično naprezanje silah duševnih i materialnih. — Mi možemo u¹⁷ kratko vrème doživiti, da dok se mi ovamo sa séverne strane budemo borili, sa južne strane podgovoreni Turci na Sèrbiju, Dalmaciju i Hèrvatsku udare s vojskom. — U tako opasnim obstojateljstvama nuždan je Sèrblijima i Hèrvatima najtèšnii sojuz, sporazumjenje, i uzajemna u svemu pomoć. — Ovo sporazumjenje udejtstvovati ja od moje strane smatram kao najpàrvu i najsvetiu dužnost, i toga radi dohodim poslati Vašoj Svétlosti topli i sèrdačni moj pozdrav Vama i svoj braći Sèrblijima, koji Vas u Vašim visokim dužnostima podpomažu; moleći, da rodoljubiva i topla ona čuvstva prama čelom narodu jugoslavjanskom, koja Vas kao što sam čuo, i kao što sam osvèdočen, odavno oduševljavaju, — sad, kad je tome najzgodnie vrème, i dèlom posvèdočite, da nam Vašu pomoć u slučaju nužde dati neodreknete, kao što čemo i mi to Vama po svim mogućim silama u svakom slučaju učiniti.

O kačestvu ove pomoći, koja po obstojateljstvama trèba da bude kako moralna, tako novčana i fizična, kao i o tèšnjem bratinskom savezu između Sèrbaljah i Hèrvatah učiniti se imajućem, znat će Vam G. Stevan Herkalović i Dragutin Galac, koji su na to od mene odslani i opunomoćeni, obširna¹⁸ kazati.¹⁹

Dok se naše financialno stanje u bolji red postavi Praviteljstvu je bansko Hèrvatskom nužno sada 30.000 dukatah. Ja dakle molim Vašu Svétlost, da bi Vi shodno razpoloženje učinili, po kom bi Praviteljstvo Sèrbsko meni u ime naroda Hèrvatskoga 30.000 dukata ces(arskih) na zajam dalo. — Obligaciju na ove novce sa mojim i sa G. Gaja podpisom podnieti će vam gore imenovati od moje strane odslanici.

Narod jedne i druge cèrkve je svud po Hèrvatskoj i Slavonii spreman i vàro dobro razpoložen, neće poštediti truda i požèrtvovanja za osigurati sebi slobodu, nezavisnost i čest nacionalnu. Iz Dalmacie dolaze nam najbolja izviestja, i narod se želi tamo složiti s nama. Sviuh Slavjanah imamo simpatiu.²⁰ Pri okolnostima takovim dakle, samo²¹ ako mi Jugoslaveni budemo složni i jedan druga budemo pomagali, naša pravedna stvar mora srećnim uspjèhom uvienčana biti.

Očekujući na ovo pismo priateljski odgovor i pozdravljajući priateljski Vas i sve članove Visokoslavnog Praviteljstva, molim, da mi dozvolite nazvati se Vaše Svétlosti

U Zagrebu
4/16 Maja 1848.

Baron Jellačić
Ban.«

b)²² »Visokoslavnom Praviteljstvu srbskom u Bèogradu. — Gospodin Vaso Kavić iz Siska saobštio mi je danas veleuvažajeme pozdrave i poruke Gospodina Voivode Thome Vučića, predstavnika Kn. Avrama Petronievića i predsjedatelja Sovèta Knjažestva srbskog Stojana Simića. Blagodareći na izraženim mi iskrenim čuvstva-

¹⁷ U Horvata »na«

¹⁸ »opširno«

¹⁹ U konceptu slijedi precrtan tekst koji glasi: »Meni je G. Herkalović u Beču iskazao priateljski Vaše Svétlosti pozdrav, i pozdrav Vašega svega savieta, kao i odgovor na predloženie dole potpisanog G. Gaja, kojim je gotovost cèlog sàrbskog Praviteljstva izražena, da će Sàrblji Hèrvatima u slučaju rata s Madiarima (!) s novčanom pomoćju priteći. Slučaj ovaj rata sa Madiarima pojavio se je sad, i ja sam u položenje ono došao, da upotriebim Vašu dobrotu i priateljstvo.« I taj tekst je Horvat unio u čistopis.

²⁰ U Horvata »simpatije«

²¹ »sami«

²² Tekst ovog pisma prenosi se ovdje iz koncepta, jer je ono u Perovićevu izdanju modernizirano.

ma njovim ja nepropuštam odma nadležni odgovor poslati po istome G. Kaviću samom visokoslavnom pravitelstvu, kojega su predrečena slavna Gospoda pošlje Njegove Světlosti Knjaza srbskog prvi i najvažni členovi.

Mene je jako obradovala ta věst, da je sakupljeni u Karlovcima sabor Naroda srbskog po starinskim pravama (!) svojim, koja su tudjinstvom zabačena bila, dosadanjeg Mitropolita svog G. Josipa Rajačića Patriarhom proglasio, a u isto vréme i vovodu sebi izbrao u licu G. Gm. Šupljikaca. I moja je želja bila, Saboru u Karlovcima prisustvovati, ali novo moe položenje, i množestvo prevažni poslova nisu mi dozvolili tamo otići. Srbli i Hrvati jesu jedan Narod i jedna braća od prastari vremena, o tome nema ovuda nikakove sumnje, a naša će jedinstvena zasluga u ovom prirodnom od početka svéta Bogom utvrđenom bratinstvu biti, ako, odbacivši stari jaram neznanstva i gluposti prvobitno jedinstvo, ljubav i slogu u samom dělu i političnom smislu medju jednorodnu bratju uvedemo, — ako jedan drugog budemo u svakoj nevolji branili i podpomagali. Što se mene tiče, ja kao Ban hrvatski, uzimam čest uvériti pravitelstvo srbsko, da ću ja sa svom silom Hrvata u predstojećim nam opasnostima srbski sve jedno kao i hrvatski Narod zastupati i protiv svakog napadanja inorodni naroda braniti do posljednje kapi krvi. — Ja moram iskreno i srdačno priznati, da su posljedovatelji istočne kao i zapadne kristianske vére s jednakim žarom na slogu i ljubav današnju težili i jednake u tome zasluge stekli. Što su Srbli u Saboru Karlovačkom rešili, da sa voivodom i čelim Narodom srbskim u Ungarii u sojuz stupe sa narodom hrvatskim i Panom u Zagrebu, to su oni vrlo razumno postupili, i u tome takt političeski pokazali, jerbo samo u jedinstvu je snaga. A želje njiove, da Banovi hrvatski budu birani na izmenice iz zapadne i istočne vére, a tako isto i voivode srbskog naroda da se jedanput iz jednog a drugi put iz drugog véroizpovédanja uzimlju, najposlje i Ministri da budu jednakim dělom Hrvati i Srbli, — jesu posve pravedne, — i mi se ovdě pri postavljanju zvaničnika po takovim osnovam, koj ovim željama odgovaraju, već i vladamo, — Ministri bit ćedu sigurno polovinom Hrvati polovinom Srbli.

Poruka v. Gospodina voivode Thome Vučića, da je Pravitelstvo srbsko pravno u slučaju rata sa Magjarima nas Hrvate i Srblje sa svim sredstvama (!), pa i s vojskom do 30.000 ljudi podpomagati, mene je jako obradovala, a na gotovosti braće Srbalja u Knjažestvu Serbie nas pomagati ja nisam nikada sumnjao; tim više, što me je i G. Herkalović, ovdě medju nama nalazeći se, o tome uvéravao; i kog u takovom poslu ovi dana ja u Serbiu Světlom Knjazu i Pravitelstvu poslati naméravam. —

Ja ovimi i molim srbsko Pravitelstvo, da svagda u takovom sprama Hrvatima razpoloženju ostane, a i ja u ime Hrvata obećavam u slučaju nužde svaku pomoć srbskoj braći u Knjažestvu Serbii.

Ja molim i to, da izložene ovdě misli Pravitelstvo primi za iskreno izraženie moji načela, koji ću se svagda véрно pridržavati.«

3. Iako je mađarska vlada i tobožnjim potpisom bana Jelačića potkrijepila tekst ustavnih zakona od 11. travnja, na temelju kojih se između Ugarske i Austrije uspostavlja personalna unija, on je od svog imenovanja dosljedno zastupao mišljenje da do odluke koju bi tek novi, »narodni« Hrvatski sabor trebao donijeti, o toj promjeni u daljem državnom odnosu Hrvatske prema Ugarskoj ne priznaje peštansku vladu. U skladu s tim mišljenjem, iza kojega je stajala Narodna stranka, Jelačić je nakon svog povratka iz Beča 18. travnja obavijestio »narod hrvatski i srpski u trojednoj kraljevini« da

prekida »svaki obzir na novo sadanje praviteljstvo ugarsko«,²³ a svim je poglavarstvima i oblastima zapovijedio da »od nikoga i od nikuda službene naloge« ne primaju i da se »u svemu i svačemu« obraćaju »jedino i isključivo« na njega.²⁴ Da onemogućiti sve osjetljiviju propagandu mađarona na selu, koji su narodnjake optuživali kao braniče starih društvenih odnosa, ban je posebnom naredbom od 27. travnja zapovijedio i to »da se po svojoj kraljevini Hrvatskoj i Slavonskoj bez svakoga otežanja proglasi prieki iliti kratki sud«. ²⁵

Palatin nadvojvoda Stjepan, koji je, u odsutnosti kralja, bio u Ugarskoj namjesnikom kraljevske vlasti, pozvao je još 20. travnja bana da do 10. svibnja dođe u Peštu »na dogovor o opredeljenju dana za naš sabor i kr. komisara za instalaciju kano i drugih poslovih tičućih se Hèrvatske«. ²⁶ Jelačićeva odlučnost, koju je posvjedočio spomenutim naredbama i svojim ustrajanjem na nepriznavanju peštanske vlade, potakli su najzad ovu da, pod prijetnjom svoje ostavke,²⁷ ishodi 6. i 7. svibnja u kralja ručna pisma kojima se ban poziva da u svim granama uprave točno slijedi naloge palatina i ugarske vlade, a da u vojničkim poslovima »prima zapovijedi i naloge jedino od ugarskog ministarstva vojske«. ²⁸ Osim toga je kralj ovlastio palatina da, ako treba, uputi u Hrvatsku komesara sa zadaćom da uguši »separatističke tendencije« koje

²³ *Novine d. h. sl.*, 27. IV. Usp. koncepte i tiskopis u *Nac. i sveuč. biblioteci*, Zagreb, R 4709, br. 47.

²⁴ *Novine d. h. sl.*, 25. IV.

²⁵ J. Šidak, *Historijska čitanka za hrvatsku povijest I*, 1952, 208. — U tom se proglasu spominju na prvom mjestu »razbojnici (tolvaji), otimači tuđega imetka, palikuće, podžigaci t. j. koji podžigaju i pale tuđi imetak«, ali se on većim dijelom odnosi na »puntare«-mađarone. Izvorna građa često tada govori o njihovoj propagandi na selu. Stjepan Car obavještava Gaja iz Varaždina 22. travnja: »Magjaroni bune seljake po selima, povedajući im, da su sve pravice jur prie 16 godinah od magjarah dobili, nu da su se tom protivili uvek crvenkape ilirci sve do sada, i sada da jedino magjarima imadu zahvaliti, što su ih dobili.« (*Građa JAZU* 26, 1956, 100.) Isti način agitacije u Pokuplju i u krajevima »napram Rēci« spominje A. Z. u svom dopisu iz Karlovca 25. travnja (*Novine d. h. sl.*, 29. IV, br. 41): »Posljedak ovog bunjenja biaše taj da su već nekoji građani karlovački, koji su u sela pošli s kokardami (tj. tradicionalnim »znamenjem na pèrsih«; J. Š.), izlupani i insultirani.« Ta se propaganda navodi i u proglasu kao jedan od poglavitih razloga za uvođenje prijekog suda

²⁶ *Novine d. h. sl.*, 2. V, br. 42, prenose ovim riječima vijest »Pesti Hirlapa«, dodajući da o Slavoniji pri tom »neima ni rēči«. Ustupak peštanske vlade u pitanju hrvatskoga službenog jezika iz kraja mjeseca travnja također se ograničavao na tri hrvatske županije.

²⁷ Potvrđuju to različiti izvori. Lj. Bedeković pisao je 9. V Jelačiću (*Arhiv JAZU*, Ostavština J. Jelačića, F V 1) da je ugarski min. predsjednik L. Batthyány ishodio u nadvojvodu Franje Karla pristanak na ručna pisma u višesatnom (stundenlang) huškanju (hetzend) navješćujući u protivnom »odstup cijelog ugarskog ministarstva«. Britanski poslanik u Beču Ponsonby također je 12. V javljao u London: »Zahtjevu Mađžara, da se banu pošalje, da se ima pokoriti naložima palatina [. . .], privoljela je carska vlada u svrhu da pridrži u službi sadašnje ugarsko ministarstvo, koje bi inače, kako se veli, palo i otvorilo put ljudima, koji bi prouzročili veliki metež, a možda i anarhiju u kraljevstvu« (Korespondencija o događajima u Ugarskoj 1847—1849, *Starine JAZU* 36, 1918, 304).

²⁸ Usp. S. Pejaković, *Aktenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung vom Jahre 1848*, Wien 1861, 8, i F. Šišić, *Knez Miloš u Zagrebu, Jugoslavenska Njiva VIII/1*, 1924, 272.

su se ondje »na više mjesta« pojavile.²⁹ Palatin je zatim 10. svibnja pozvao bana da u roku od tri dana opozove spomenute naredbe, a idućeg dana imenovao komandanta Slavonske Krajine, gen. J. Hrabowskog, kraljevskim kome-sarom u Hrvatskoj. Budući da se Jelačić ni tom pozivu nije odazvao, nego je, štoviše, 8. svibnja uklonio mađarone s vlasti u Zagrebačkoj županiji i predao je u ruke narodnjaka, palatin mu je 13. svibnja oduzeo čast bana.

Međutim, Jelačić je istog dana, 13. svibnja, sazvao Hrvatski sabor za dan 5. lipnja i uz to objavio »privremeni« izborni red koji je ovu, do tada stalešku, skupštinu trebao pretvoriti u zastupstvo naroda, zadržavajući, u obliku banskih uzvanika (virilista), ponešto od svoga dotadašnjeg sastava. Taj je izborni red izradila Banska konferencija koju je ban, po drevnom običaju, sazvao da ga pomogne u njegovu radu, u vrijeme kada sabor nije zasjedao. Od 8. svibnja, kada se ona prvi put sastala, Jelačić nije više u donošenju svojih odluka bio upućen na sama sebe i savjete pojedinaca među narodnjacima u koje je imao povjerenja. Bansko vijeće, kako se konferencija već od početka nazivala, pretvaralo se postepeno u izvršni organ vlasti, u samostalnu vladu zemlje. I ono je, dakako, bilo sastavljeno isključivo od istaknutih predstavnika Narodne stranke.

U tom razvoju i zaoštavanju mađarsko-hrvatskih odnosa uopće bečki politički krugovi, pa ni sam dvor, nisu imali nikakva aktivna udjela. Prvi, ionako potresani stalnim promjenama u vladi, nisu, osim ministra vojnog u njegovu užem djelokrugu, imali neko pravo i mogućnost da na te odnose bilo kako utječu. Istog dana, 13. svibnja, kada je Jelačić svrgnut, ministarsko vijeće u Beču odbilo je da razmatra njegovo pismo od 8. i. mj. nadvojvodi Franji Karlu, u kojem obrazlaže razloge svom neuvažavanju kraljevih ručnih pisama, jer se nije smatralo pozvanim da o tom predmetu iznosi neko mišljenje. Polazilo se pri tom od načelnog stava da je Hrvatska »zemlja pritjelovljena ugarskoj kruni«.³⁰

Držanje dvora — ma kako taj pojam bio u zbilji sasvim neodređen — nije bilo tako jednoznačno. Nasljednik prijestolja, Franjo Karlo, koga je Jelačić stalno obavještavao o tijeku događaja,³¹ nije, doduše, bio suglasan s njegovim svrgavanjem i uzalud je nastojao da bečko ministarstvo potakne na razmatranje toga pitanja. Prema svjedočanstvu papinskog nuncija o tadašnjem držanju najviših činilaca u Državnoj konferenciji, »taka (je) konfusia

²⁹ »Nachdem separatistische Bestrebungen in meinem Königreiche Kroatien an mehreren Orten auftauchen sollen, die in ihren Folgen der gesetzlichen Vereinigung mit Ungarn und Meiner Gesamtmonarchie höchst gefährlich werden könnten [...]« (Pejaković, na i. mj.)

³⁰ »Der Min. des Innern habe seiner kais. Hoheit bemerkt, dass das hiesige Ministerium nicht berufen sei eine Meinung über diesen Gegenstand abzugeben, welche giltig nur von den Rathgebern der ung. Krone ausgehen könne, da Kroatien ein der Krone Ungarns einverleibtes Land sei.« Protocoll der Sitzung des Minister-Rathes vom 13. Mai 1848. (Ostavština F. Šišića, *Arhiv JAZU* B 231, br. 182.)

³¹ *Agramer Zeitung* od 27. V, br. 57, ustvrdila je »s najvećom sigurnošću« da je ban obavještavao kralja ili Franju Karla, na koga je bio upućen, o svakom svom najmanjem koraku i da nijedan od tih koraka nije do tada bio nepovoljno ocijenjen (und es ist bis nun keiner seiner Schritte missbilliget worden).

stvarih kod vlade ovd, da se nezna, što će iz tog bit«. ³² Jedino što im je poslije ručnih pisama preostajalo, bilo je uvjerenje — kako izvješćuje britanski poslanik Ponsonby — »da ban znade uzrok, koji je na to potaknuo carsku vladu«, pa se ondje »drži, a i nada se, da će se on zadovoljiti tihom nepokornošću«. ³³ Kada se Banska konferencija 11. svibnja obratila izravno kralju sa zahtjevom da banu i formalno udijeli »najneograničeniju punomoć vlasti do donošenja odluke Hrvatskog sabora«, ³⁴ Jelačić je jednim pismom od istog dana zamolio i nadvojvotkinju Sofiju, suprugu Franje Karla, da tu adresu svojim utjecajem podupre, ³⁵ ali je i taj pokušaj ostao bez odjeka. Uzalud je Bansko vijeće navijestilo da će u slučaju ako se njegovu zahtjevu ne udovolji Hrvatska biti primorana, radi vlastite obrane, opozvati gotovo četrdeset tisuća hrvatskih i srpskih vojnika s talijanskog bojišta, na kojem je trebala pasti odluka o daljoj sudbini cijele Monarhije. ³⁶

Samo četiri dana kasnije ponovo je snažan talas revolucije zapljusnuo Beč. Na objavu privremenog izbornog reda za austrijski parlament od 11. svibnja, koji je izborno pravo ograničio cenzusom a izbor zastupnika učinio posrednim, pobunjeni je puk 15. i. mj. opsjeo dvor i primorao ga da stvarnu vlast prepusti Centralnom komitetu nacionalne garde i akademske legije. Tako su najzad »svi pokušaji jednoga zakonitog razvoja bili izbrisani« (V. Valentin). Dvor je noću 17/18. svibnja, potajno napustio Beč i sklonio se u Innsbruck, a porasla je i aktivnost onih koji su htjeli da se proglasi republika.

Sudionici tih događaja stekli su dojam da Monarhiji prijeti skori rasap. Andrija Torkvat Brlić, koji je tada stalno boravio u Beču, izrazio je u pismu Gaju još 5. svibnja misao »da Austria izgubiv vosak absolutizma, koji ju jedini vezat mogao, razpasti se mora«, i zaključio da »ćemo morat čelu monarkiu, ako uzhtiemo, obnovit«. ³⁷ Ambroz Vranjican je 17. i. mj., pišući iz Beča

³² A. T. Brlić Gaju 5. V (Građa JAZU 6, 1909, 30).

³³ Korespondencija, n. dj., 304. — U daljem izvještaju od 24. V Ponsonby je ponovo upozorio: »Vaše Gospodstvo neka se sjeti, da se kazivalo za carsku vladu da pristaje na taj zahtjev (tj. da kralj uputi banu ručna pisma; J. Š.), držeći da je banu Hrvatske (kako se mislilo) sasvim dobro poznato, što se događalo u Beču, te da će znati, da ne će biti potrebno da se Hrvati išta obaziru na tu stvar, pa da mu ne treba drugo učiniti nego prijeći preko nje i ne pokoravati se nalogu« (na i. mj., 305).

³⁴ Tekst adrese donosi u njemačkom originalu Pejaković, n. dj., 14—18. Citirano mjesto glasi u cjelini: »[.] demselben die unbeschränkteste Machtvollkommenheit bis zur Regelung unserer Angelegenheiten auf dem heimischen Landtage gegeben werde, alles dasjenige zu unternehmen und zu verfügen, was er zur Aufrechthaltung der Ruhe und Ordnung, und Sicherstellung der nationalen Interessen in diesen Königreichen als unerlässlich halten wird« (17).

³⁵ *Arhiv JAZU* (Ostavština bana Jelačića), BJ III/B 38.

³⁶ Šišić, n. dj., 269, konstatira da se »na dvoru dobro osjećalo, e se sudbina monarhije ne rješava po bečkim, peštanskim, zagrebačkim ili praškim ulicama, nego upravo na talijanskom bojištu«. Pitanje vojne pomoći za to bojište imalo je zbog toga posebno značenje u mađarsko-hrvatskim odnosima sve do 19. lipnja kada je Jelačić svojim proglasom kojim se iz Innsbrucka obratio krajišnicima u Italiji osigurao njihovo dalje sudjelovanje u borbama. Šišić, n. dj., 298, opravdano konstatira, govoreći o adresi Banske konferencije od 11. V: »Kako se vidi, onako isto kao što su Mađžari, tako su i Hrvati operirali spram dvora s talijanskim ratom.«

³⁷ Građa JAZU 6, 1909, 31.

grofu Albertu Nugentu, sažeo svoje dojmove u značajne riječi: »Čini mi se, da do 8 dana ovdje Republiku će proklamirati, ter Dinastia pasti«,³⁸ a Bogoslav Šulek je dva dana kasnije, s nešto produženim rokom, upotrijebio gotovo iste riječi kada je Stjepanu Ivičeviću pisao: »Neima sumnje, da će se za mjesec danah u Beču republika proglasiti i time monarhia raspasti i propasti.«³⁹ I sam barun Franjo Kulmer, koji je od narodnjaka bio dvoru najbliži, konstatirao je u pismu Jelačiću 17. svibnja, otposlanom uoči kraljeva bijega u Tirol, da su se »Beč i Monarhija zbog događaja i koncesija od 15. ov. mj., veoma blizu primakli potpunom raspadu [...]. Zapravo, s izuzetkom imena postoji gotovo već sada republikanska vladavina.«⁴⁰ Pogotovu je za ispravnu ocjenu položaja značajan dalji tekst ovog Kulmerova pisma. »Tko prijeti i uz to ima snage da svoju prijetnju jače istakne, taj postizava sve, pa i ono što je najnepravednije. Kukavičluk i bespomoćnost najvišeg gospodina⁴¹ jesu neograničeni. Nikakve druge poluge sada nema osim straha i to momentalno [...] Politika koju dvor iz čistog kukavičluka slijedi sramotna je. Žele da se Hrvatska održi, nemaju prema Tebi nimalo nepovjerenja, gledaju, štoviše, u Tebi neke vrste anchoru salutis,⁴² a ipak se ne usuđuju oduprijeti mađarskom ministarstvu [...].«

Već je barun Ljudevit Bedeković 9. svibnja javio Jelačiću kao rezultat svojih razgovora s Franjom Karlom, vojnim min. Latourom i dr. da oni, doduše, stalno »osjećaju i očituju najtoplje simpatije za Hrvatsku i smatraju potpuno opravdanim Tvoje odlučno, čvrsto držanje, Tvoju odanost«, ali da »na tom i ostaje«. Kulmer je, tjedan dana kasnije, mogao također obavijestiti Jelačića da mu »svagdje daju za pravo, ali ništa ne rade a vjerojatno ne će ništa ni uraditi«. Prema tome, »narodi Monarhije prepušteni su sami sebi i čini se da će samo onom biti pomoženo tko sam sebi pomogne [...].«⁴⁴

Ako su već kraljeva ručna pisma uvjerala Jelačića i Bansko vijeće da se iz Beča ne mogu nadati drugoj pomoći osim suosjećanja i praznih riječi, banovo svrgavanje ih je upućivalo na isti zaključak kojim će uskoro zatim i Kulmer završiti svoju ocjenu situacije nakon svibanjskog prevrata u Beču.

³⁸ Ferdo Hauptmann, Korespondencija grofa Alberta Nugenta iz god. 1848, *Arhivist* I, 1951, 36.

³⁹ *Zvono* III, Zagreb 1909, 396.

⁴⁰ »Wien und die Monarchie sind durch die Ereignisse und Conzessionen vom 15. Mts. der vollkommenen Auflösung sehr nahe gerückt. — Mit Ausnahme des Namens besteht in der That fast schon jetzt eine rep. Regierung.« (*Narodna starina* 34, 1938, 157. A. Makaneč, Kulmerova pisma banu Jelačiću 1848, II, 151—155).

⁴¹ U njemačkom originalu glasi ovo mjesto: »[...] Die Feigheit und Rathlosigkeit des ah. (tj. allerhöchsten) Herrn ist gränzenlos«. Šišić, n. dj. 300, netočno prevodi: »Kukavičluk i bezglavost najviše gospode jesu beskrajni.«

⁴² anchora salutis, sidro spasa.

⁴³ »[...] hegen zwar und bezeugen fortwährend die wärmste Teilnahme für Kroatien und lassen Deinem entscheidenden festen Auftreten, Deiner Hingebung volle Gerechtigkeit wiederfahren. Allein dabey bleibt es.« (Vidi bilj. 27.)

⁴⁴ »[...] man gab mir überall Recht, thut aber nichts und wird auch wahrscheinlich nichts tun. Die Völker der Monarchie sind sich selbst überlassen, und es scheint, dass nur dem, der sich selbst hilft, geholfen sein wird [...].« (V. bilj. 40, 152.)

Jelačić je u pismu Franji Karlu od 15. svibnja,^{44a} koje je u Beč stiglo pred sam bijeg dvora,⁴⁵ odlučno izrazio svoje duboko razočaranje zbog postupaka kojima je izložen. »Zar svi da steknu slobodu«, pisao je između ostaloga, »a samo mi Hrvati i Slavonci da budemo prepušteni samovolji mađarskog ministarstva? Stvari su dospjele do skrajnosti i samo energičan korak Vaše Visosti može spriječiti potpunu propast Monarhije. Poštujte nas [...] sada ili nikada!«

Iako je u tom pismu predložio da nadvojvoda Ivan, najliberalniji član dinastije, pokuša posredovati u hrvatsko-mađarskom sukobu — misao koja je mjesec dana kasnije bila doista prihvaćena kao posljednja mogućnost mirnog rješenja — on je ipak započeo odmah s pripremama za oružani otpor. »Upravljajućim odborima« županija naložio je da »najdalje« do 21. i. mj. izvrše popis slobodnjaka, »tako pešakah. kao i konjanikah«, i da ustroje »narodnu čet, ili massal Insurrectiu«, dakle tzv. opći ustanak.⁴⁶ Idućeg dana (16. V) Bansko je vijeće donijelo više zaključaka o uvježbavanju unovačenih ljudi, čuvanju raspoloživog oružja »s barutom i olovom«, te novčanim sredstvima koja se mogu, osim »poreza vojničkog« koji inače odlazi u »bojnu blagajnu«, za potrebe vojske odvojiti »bez štete unutarnjeg upravljanja«.⁴⁷

Franjo Žigrović, koji će uskoro postati prabilježnik Kraljevstva, javio je 15. svibnja Upravljajućem odboru Križevačke županije, koju je u Banskom vijeću zastupao, da je, stigavši u Zagreb, »našao sve gotovo za rat«.⁴⁸ O raspoloženju koje je od tada ovladalo gradom najrječitije govori podatak o tome da su istog dana na Markovu trgu i Harmici (danas Trg Republike) u prisustvu mnogih žitelja spaljene slike palatina i peštanskih ministara.⁴⁹ S pozivom »na oružje!« završio je 16. V svoj članak kojem je dao naslov »Ultimatum«, i urednik narodnjačkih Novina B. Šulek.⁵⁰ »Magjari su dakle«, pisao je, »buktinju rata na nas vergli, odbacivši pravdu božju mačom nam pravicu krojiti nakanili, i odlučili nas podjarmiti i podložiti. Hoćemo li mirno gledati? — Nema za nas drugoga izbora nego rat ili robstvo, samostalnost i nezavisnost ili sužanstvo i tiranstvo, slava i dika ili prikor i sramota. Tko bi ovdě oklevao?«⁵¹

Istoga dana, 15. svibnja, završila je radom velika narodna skupština u Sr. Karlovcima na kojoj su položeni temelji Srpskoj Vojvodini. Pitanje najuže suradnje između oba pokreta, hrvatskog i srpskog, podjednako ugroženih od politike peštanske vlade, nametnulo se u tim prilikama kao neophodno i hitno.

4. Prije revolucije 1848. samo je Lj. Gaj od hrvatskih političara održavao neke veze sa službenom Srbijom — ili osobno ili preko svojih povjerljivih ljudi.

^{44a} Koncept banova pisma u Arhivu JAZU, BJ I/C II, 11.

⁴⁵ Vranjican završava svoje pismo A. Nugentu od 17. V (usp. bilj. 38) dodatkom: »FS. Evo ov čas došo je Frigan kao kurir od Bana sa listi na Cara i Franz Carla i Latoura...«

⁴⁶ Acta Comitatus Crisiensis Fasc. CDXXVI (3—12), Num. act. 395—621, 1848 (br. 497).

⁴⁷ Dodatak *Novinama d. h. sl.*, 16. V, br. 48.

⁴⁸ Acta Comit. Cris. (bilj. 46), br. 487.

⁴⁹ isto, br. 498.

⁵⁰ *Novine d. h. sl.*, 16. V, br. 48.

⁵¹ Za potpunije razumijevanje ovog Šulekova poziva treba imati na umu da je u toku mjeseca svibnja »mađarska vlada uzela na poziv peštanskoga radikalnoga kluba sabirati protiv Hrvata« dobrovoljce (Šišić, n. dj., 272).

Kako je Ilija Garašanin u jednom pismu konstatirao, »mi ipak moramo priznati da smo se sa Horvatskom najpre i najviše čez Gaja upoznali.«⁵² I prve sačuvane vijesti o hrvatsko-srpskim odnosima iz revolucionarnog razdoblja u neposrednoj su vezi upravo s njime. Milivoj Blaznavac izvijestio je iz Beča 21. ožujka senatora Stefana Knjičanina da je Gaja otpratio na kolodvor i da ga on tom prilikom »zakle u boga i srpski narod« tražeći »pomoć u novcu« za podizanje bune u Hrvatskoj. Održanje »Hrvatske i srbstva u Austriji« označio je tada uvjetom za dalji opstanak Srbije.⁵³ Uskoro zatim je srpska vlada odlučila da mu dodijeli stanovitu dodatnu količinu ćirilskih olovnih slova; ova odluka pretpostavlja njegovu naknadnu molbu koja je uslijedila poslije predaje osnovne količine tih slova 1847.⁵⁴ Pitanje pomoći u novcu, koje je Gaj u razgovoru s Blaznavcem pokrenuo, zadržalo je svoje značenje još mnogo kasnije i nije se ograničilo samo na njega.

Međutim, neka politička inicijativa nije tada potekla od Gaja, nego od srpske vlade. Ona je potkraj ožujka poduzela akciju da se ugarski Srbi udruže s Hrvatima i poslala kao svoje emisare preko Save Stefana Herkalovića, Pavla Čavlovića i Matiju Bana. Prema svjedočanstvu Franje Zacha, Stojan S. mić je, kao predsjednik Savjeta, 7. travnja označio »za budućnost« ciljem konfederaciju Južnih Slavena »pod jednom centralnom upravom«, a u tadašnjim prilikama sjedinjenje Srba u Austriji s Hrvatima i njihovo sudjelovanje u vladi Trojednice. Iako je Zach predložio da se Hrvate »priveže« uz Srbiju »stvarnom pomoći«, tj. u novcu, Simić je odgovorio da o tome »nema zasad ništa«, dok se Hrvati i Srbi »ne budu zajedno osigurali protiv Austrije.«⁵⁵ Kasniji će događaji pokazati da je pravi uzrok za takvu odluku ležao u osjetljivoj oskudici materijalnih sredstava.

Matiju Bana je njegova misija vodila najprije u Sr. Karlovce a zatim u Dalmaciju i na Cetinje. Iako je, boraveći više dana u Zagrebu, istupao ponekad u javnosti, neke političke dogovore nije mogao povesti jer Gaja ni Jelačića nije ondje bilo. Prvi je dodir s njima uspostavio tek Herkalović koji je za njima došao u Beč. Prema Jelačićevu svjedočanstvu, on mu je prenio pozdrav kneza Aleksandra i Savjeta (vlade), a saopćio je i odgovor na Gajev prijedlog koji nije poznat, ali se svakako odnosio na pitanje pomoći, jer je u njemu »gotovost cijelog srpskog praviteljstva izražena, da će Srbi Hrvatima u slučaju rata s Mađarima s novčanom pomoćju priteći.«⁵⁶

Herkalović se, zajedno s banom i Gajem, vratio 18. travnja u Zagreb i nakon tjedan dana otišao s Pavlom Čavlovićem, koji je također nešto prije došao iz Beča u gornju Krajinu, do Gospića, radi agitacije. Kako je 4. svibnja pisao Blaznavcu u Beč, oni su »gotovo svud revoluciju počinili«, pa su krajišnici »pomećali narodne kokarde.«⁵⁷ O njegovoj daljoj djelatnosti u Zagrebu

⁵² Grgur Jakšić, Prepiska I. Garašanina I, Građa SAN II, 1950, 178 (30. V 1848).

⁵³ R. Perović, Građa I/1, 11—12 (5. III po st.)

⁵⁴ Šišić, Knez Miloš, 342.

⁵⁵ Stranjaković, Misja F. Zacha, 308.

⁵⁶ Usp. koncept Jelačićeva pisma knezu Aleksandru, gdje je to mjesto precrtano.

⁵⁷ Perović, n. dj., I/1, 275.

nema podataka, ali se iz kasnijih događaja vidi da je i tada bio blizak Gaju, a možda i Jelačiću, pa su mu oni uskoro dodijelili posebnu misiju. Tek 22. i mj. otputovao je najzad s Gajevim preporučnim pismom u Srbiju.

Osim Herkalovića i Čavlovića, u Zagrebu su se na početku svibnja našla još dva pouzdanika srpske vlade koji su Garašanina izvještavali o tamošnjim prilikama. Već 25. IV/7. V poslao mu je Franjo Zach, koji se, putujući u Prag, zadržao nekoliko dana u Zagrebu, opširan i zanimljiv dopis.⁵⁸ U njemu je posebnu pažnju obratio Gaju, s kojim je već otprije bio u veoma prisnim odnosima.⁵⁹ Međutim, neki povjerljiviji zadatak političke prirode nije imao a nije dočekao ni Garašaninovo uputstvo kojem se nadao.

Dva dana kasnije, 9. V, pridružio mu se njegov tast dr Janko Šafárik, koji je preko Zagreba putovao u Beč, gdje se trebao sastati sa svojim stricem, čuvenim slavistom Pavlom Josefom. Nije, na žalost, sačuvano pismo u kojem je Garašanina poblizje izvijestio o svom posjetu Jelačiću, ali se, kako sam kaže, uvjerio »o njegovom rodoljubivom srcu«. ⁶⁰ Ako je Zach mogao javiti da se u Zagrebu »svuda pitaju šta radi Srbija, i bi li došla nama u pomoć ako dođe do rata sa Mađarima«, ⁶¹ Šafárik je o odnosu hrvatske javnosti prema Srbima nešto kasnije pisao: »I to je opšta želja svih Hrvata, svakog roda svešteničkog, vojnog i građanskog, da se najtešnji savez učini sa Srbima, i to na osnovu savršene jednakosti, a od Ilirskog plana nema ništa, niti iko hoće to ime da nameće Srbima; — a ako ima još koji ga oće, sad ćute!« ⁶²

Tih su dana dodiri između Sr. Karlovaca, gdje se pripremala Majska skupština, i Zagreba bili dosta živi. Šulek je, pišući uoči skupštine članak »Hèrvati i Sèrblji« konstatirao da Hrvati ne moraju tražiti »vjerne saveznike« za »veliki boj« koji im predstoji s Mađarima, »jer smo ih već našli, ne treba ih nagovarati, jer su nas već i sami u svoje kolo pozvali, ne treba se ni dogovarati jer su već i sami svoje namjere ravnodušno (tj. jednodušno! J. Š.) izjavili«. To su »ugarski Sèrblji«, koji »nam sami pružaju bratinsku desnicu i hoće da se s nama združe, hoće da bude njihov vojvoda pod banom trojedne Kraljevine i potpredsjednik u našem saboru«. ⁶³ Šulek je pri tom zacijelo imao na umu zaključke »srbskog vostočnopravoslavnog obštetva« u Sr. Karlovcima od 2./14. travnja. Jelačić je na molbu Rajačićevu pomaknuo datum sastanka Hrvatskog sabora, ⁶⁵ a Majska skupština donijela je 15. svibnja, između ostaloga, i taj zaključak da priznaje »politički savez Vojvodine Srbske s Trojednom Kraljevinom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije na temelju slobode i savršene jednakosti, s tim da se usloviya ovoga saveza na istom temelju izrade i u život

⁵⁸ Stranjaković, n. dj., 315—318.

⁵⁹ Usp. J. Šidak, »Tajna politika« Lj. Gaja i postanak njegovih memoranduma knezu Metternichu 1846—47 (Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, 1973, 195—220).

⁶⁰ Stranjaković, Misja, 320 (Graz, 15. V).

⁶¹ isto, 317.

⁶² isto, 321.

⁶³ *Novine d. h. sl.*, 13. V 1848, br. 47 (Šulek, Izabrani članci, 1952, 93).

⁶⁴ Perović, n. dj., 122.

⁶⁵ isto, 277 (Zaključci 2. sjednice *Glavnoga narodnog odbora*, 5/17. V).

privedu«. »Ustav predrečeni odnošenja« trebalo je da izradi posebni odbor i da ga potvrdi »Narodni sabor«. ⁶⁶

Prema jednoj kasnijoj izvaji bana Jelačića, on je prvobitno i sam namjeravao prisustvovati skupštini, ⁶⁷ ali je tek 13. svibnja, kada je ona već započela radom, krenulo u Sr. Karlovce hrvatsko poslanstvo u kojem su se nalazili Ivan Kukuljević, Eduard Vrbančić i dva svećenika (Nikola Havliček i Eduard Fink). Oni su, kako Šulek piše, trebali »da pozdrave u ime naroda hrvatskoga narod srpski, da ga uvjere u iskrenost naših riječi, namjera i djela i da ga pozovu u naše kolo«. ⁶⁸

Ta se misija nije ograničavala na Majsku skupštinu. Kukuljević je ponio sa sobom i Jelačićevo pismo Tomi Vučiću, ⁶⁹ a Šafárik je već 11. V javio Garašaninu da on dolazi »u Beograd za bolja sporazumljenja«. ⁷⁰ Banovo se pismo Vučiću nije sačuvalo, ali, kako je Zach idućeg dana pisao Garašaninu, ova misija »nema ničeg rešitelnog u sebi, jer se ona samo u tome sastoji, da se glavna lica srpske vlade pozdravljaju od strane Hrvata« i da se Garašanin bolje upozna »sa stanjem stvari ovde u Hrvatskoj«. ⁷¹

U izvještaju tamošnjeg magistrata gen. Hrabovskom, poslanstvo je u Sr. Karlovce stiglo tek 17. svibnja, dva dana poslije završene skupštine. Uvečer nakon dolaska i ponovo drugog dana Kukuljević je održao govore u kojima se, prema tom izvještaju, zadovoljio nekim veoma uopćenim izjavama, a već 18. svibnja krenuo je dalje. ⁷² Tri dana kasnije mogao je Mayerhofer izvijestiti o oduševljenom prijemu s kojim je deputacija 19. i 20. V dočekana u Beogradu, ⁷³ ali o njezinim razgovorima sa službenim licima nema u sačuvanim izvorima nekih podataka. ⁷⁴

U vrijeme Kukuljevićeve misije došlo je do poznatih događaja u Beču koji su odjednom prekinuli dotadašnji kontinuitet političkog razvoja u Austriji i u suvremenika pobudili dojam da joj neposredno prijeti rasap. Pod tim dojmom sastavljeno je pismo kojim se ban Jelačić 16. svibnja prvi put obratio knezu Aleksandru Karađorđeviću s prijedlogom o »najtješnjem sojuzu, sporazumljenju« i »uzajamnoj u svemu pomoći« — »kako moralnoj, tako novčanoj i fizičnoj«. Potreba za takvom suradnjom pogotovu se nametala zbog bojazni da Mađari ne sklope savez s Turcima i »uzajamno jedan drugome gospodstvovanje nad Jugoslavjanima« osiguraju i olakšaju. Budući da je Hrvatskoj u tom času bila najnužnija financijska pomoć, Jelačić moli da joj srpska vlada dâ zajam u iznosu od 30.000 dukata. O uvjetima saveza i tom zajmu trebalo je da usmeno opširnije izvijeste Herkalović i Dragutin Galac, koji su za to

⁶⁶ Perović, n. dj., 258.

⁶⁷ Usp. Jelačićevo pismo od 20. V srpskoj vladi.

⁶⁸ Šulek, Hèrvati i Sèrbliji (Izabrani članci, 93/4).

⁶⁹ Stranjaković, n. dj., 320.

⁷⁰ isto, 319.

⁷¹ isto, 320.

⁷² Perović, n. dj., I/1, 292.

⁷³ isto, 308 (Mayerhofer spominje »narodne deputacije Hrvatske i Slavonije« u Beogradu tih dana, ali neko drugo poslanstvo osim Kukuljevićeva ne spominje se u izvornoj građi).

⁷⁴ Usp. o Kukuljevićevoj misiji J. Šidak, Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga (Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, 238/9).

od bana opunomoćeni i nose sa sobom obligaciju na spomenutu svotu, potpisano od Jelačića i Gaja.

Iako je ban odmah potpisao čistopis ovog pisma, poslanstvo nije s njime krenulo na put. Sačuvana građa ne dopušta da se utvrde uzroci zbog kojih je pismo bilo zadržano i zašto se prvobitna zamisao ograničila najzad na usmenu poruku, potkrijepljenu Gajevim preporučnim pismom. Nakon Jelačićeva potpisa promijenjen je i osobni sastav poslanstva; mjesto Galca koji je tada preuzeo dužnost bilježnika Zagrebačke županije, s Herkalovićem je pošao Gajev šurjak Gedeon Krizmanić, po zanimanju austrijski oficir.⁷⁵ Oteglo se i vrijeme njihova odlaska. Ono je uslijedilo poslije nekih događaja koji se nisu mogli predvidjeti. Nije isključeno da su ovi utjecali i na promjenu prvobitne zamisli.

Naime, događaji u Beču pospješili su rješenje jednog izuzetno važnog pitanja — organizacije izvršne vlasti u Hrvatskoj. Pošto je Banska Konferencija obavila pripreme za novi Sabor, zbog čega je poglavito bila i sazvana, ona je, doduše, nastavila vijećati i o drugim tekućim poslovima, ali su se rasprave u njezinu plenumu pokazale nedovoljno djelotvornima. Uvidjelo se, pisao je Franjo Žigrović 18. svibnja, »da sva vćanja konferencijalna bez uspjeha ostaju, s druge pako strani da su naravi svārhe, radi koje biahu opredćljena, sasvime protivna — jerbo su tako bila sastavljena, da ono što se danas zaključilo, sutra se je opet preinačiti moglo s time, što su vćnici danas ovi, sutra pako drugi bili, doćim svi, koji su po g. Banu sazvani, stalno i punim brojem sćdnice pohaćali nisu, ter tako se je dogodilo, da se je jedna i ista stvar ujutro po drugih a posļ poldan opet po drugih pretresivala«. Da se ti nedostaci uklone, odlučeno je »da se vće konferencijalno na odsćke iz stalnih osobah sastojeće opredćli«, pa je tako 18. V osnovano šest odsjeka, sa svojim predsjednicima, i to za: vojnićke, domaće (unutrašnje) i financijalne poslove, pravosuće i kultus (prosvjetu), a izvan njih i »jedno vće oko Bana pod predśdnitćvom Dra Gaja u oćnošenjih s Vladom i Ugarskom«.

Ta je promjena u radu Banskog vijeća bila tim potrebija — konstatira Žigrović — »doćim od Dvora baš nikakve pomoći oćekivati nemoćemo, jerbo kako danas se vrativši iz Beća G. Piškorac kaće, Vlada je sasvime nemoćna — moćbit da će se koji dan Republika proglasiti [. . .]«. Meću predsjednicima odsjeka nalazila su se dva Srbina: Gavrilović za financije i Božidar Petranović za prosvjetu, iako se njihov dolazak tek oćekivao.⁷⁶

Nedugo zatim, 20. svibnja, dakle za vrijeme Kukuljevićeva poslanstva u Beogradu, Vaso Kavić prenio je Jelačiću »pozdrave i poruke« trojice srpskih savjetnika, s detaljnijom obaviješću o zaključcima Majske skupštine, na kojoj je i sam sudjelovao. Vučić je u svojoj poruci javio banu »da je Praviteljstvo pripravno u slućaju rata sa Magjarima [...] Hrvate i Srblje sa svim sredstvima, pa i s vojskom do 30.000 ljudi podpomagati«. Ban je »odma«

⁷⁵ Dokazuje to Herkalovićevo pismo Gaju od 29. V (v. bilj. 82).

⁷⁶ Izvještaj F. Žigrovića Upravljjućem odboru Križevaćke županije, Acta Comitatus Crisiensis, Fasc. CDXXXVI (3—12), Num. act. 391—621, br. 500. — Kako F. Zach piše Garašaninu 26. III/7. IV, S. Simić je »naimenovao nekog G. Petranovića, jer ga bliće ne poznaje«, tj. predložio je Petranovića za člana »novog ministarstva trojedine Kraljevine«, a još 22. III/3. IV je S. Knićanin predložio Gaju da se u budući »Ministerium« za Hrvatsku imenuju i »dva Srbina« (Horvat—Ravlić, n. dj., 255).

odgovorio po donosiocu poruke i uz to navijestio dolazak Herkalovića »u takvom poslu«, tj. uzajamne pomoći, ali je taj odgovor — kako je već rečeno — iz nepoznatih razloga ostao u rukama Milivoja Blaznavca koji je idućeg dana, 21. svibnja došao u Zagreb prateći kneza Miloša Obrenovića.⁷⁷ S Milošem je u srpsko-hrvatske odnose neočekivano upao potpuno novi problem. Knez je, po banovu nalogu, još iste večeri stavljen pod stražu, tako da je Herkalović mogao tu vijest ponijeti sa sobom kada je napokon 22. svibnja s Krizmanićem otputovao u Beograd odnosno Kragujevac, gdje su tada knez Aleksandar i Garašanin boravili.

Herkalovićevo misija, kako nam je sačuvana građa prikazuje, ne može se u cjelini smatrati rasvijetljenom. Prema Garašaninovu svjedočanstvu, on je došao s Gajevom pismenom preporukom i »predloženijem« koje će, »umesto bana i u njegovo ime, učiniti«. Njegova sputnika mora da je Gaj predstavio kao mladog »sekretara kancelarije bana zagrebačkog« (!), kako Garašanin naziva Jelačića, iako to Krizmanić nije bio.⁷⁸ Herkalović je, doduše, izjavio da je banu kao i Gaju cilj »da se sajedinjenije učini sa svima Slovenima južnim i da se jedno carstvo obrazuje« — o čemu u Jelačićevu pismu od 16. V nema traga. Zatražio je nadalje novčanu pomoć od 20.000 dukata, dakle svotu za trećinu nižu od visine zajma u spomenutom pismu, ali bi se u prvi čas zadovoljio i s 5000 dukata. U svemu ostalom Herkalović je, zapravo, govorio kao »Gajovac« — izraz potječe od Garašanina — koji nije Jelačiću sklon pa ga mnogo i »ne fali«. Banovu odlučnost u odnosu prema Mađarima upisao je u zaslugu Gaju i njegovima, a novčanu pomoć opravdao je »najviše« potrebama samoga Gaja u službi prije označenog cilja. Uopće je suprotstavio Gajevu politiku Jelačićevoj. »Gajovo vlijanje za to je nužno neprestano u dobrom stanju održati«, govorio je, »što je ovo nužno i protiv bana, za ono vreme kad bi se sajedinjenije činilo, da ga ne bi ovaj daleko nadvisio i narod, svoje koristi radi, odvratio od one prave cjeli, zadovoljivši se s banovinom i. t. d.«.

Garašanin nije svemu tome pridavao neko veće značenje. Što se konačnog cilja tiče, on je »ovu ideju«, kako sam kaže, »za sada odobrio mu, jer ne treba drukčije sa ovim ljudma ni govoriti, a osobito sad kad i sa Obrenovićima posla opasnog imati možemo«. S obzirom na zatraženi novac, »naravno da bi im nemogućnost ovog pretstavio odma. da nije Miloš kod nji zatvoren«. Od svega nastojanja Jelačićeva i Gajeva preostala je, dakle, samo jedna zajednička akcija — da se Miloš »ukloni« i tako Srbija spasi dinastičkog prevrata. U tu svrhu Garašanin je bio sklon da žrtvuje samo zatraženih pet tisuća dukata, iako je i tu svotu smatrao u tadašnjim prilikama nerealnom.⁷⁹ Kako je tada i sam ocjenjivao financijsku situaciju Srbije, pokazuju njegova pisma predsjedniku vlade Stojanu Simiću, u kojima govori o »tako žalosnom stanju« državnih prihoda i »bedi« u kojoj se knez, prema njegovu vlastitom priznanju, nalazi.⁸⁰

⁷⁷ V. prije.

⁷⁸ U svom pismu A. Nenadoviću od 21. V/2. VI, kojem je priložio izvještaj o dolasku poslanstva, Garašanin naziva Krizmanića samo »Sekretarom Gajevim«.

⁷⁹ Jakšić, n. dj. I, 165—169 (Garašaninovo pismo S. Simiću 21. V/2. VI 1848).

⁸⁰ isto, 168 i 178 (pismo A. Nenadoviću 30. V/10. VI 1848).

Od tada se pitanje novčane pomoći povlačilo do u drugu polovicu mjeseca lipnja, ali od prvobitne zamisli jednog zajma nije više ništa ostalo.⁸¹ Ono što je, po Herkalovićevim riječima, bilo »najglavnije« odnosilo se isključivo na pitanje kneza Miloša, koga je Gaj trebao »učistiti« — kako se Herkalović izrazio u pismu Gaju o svom razgovoru s Garašaninom 29. svibnja.⁸² S tom je porukom već 27. i. mj. stigao u Zagreb kao vladin emisar oficir Manojlo Jokić, ali se Gaj za njom nije poveo.⁸³ Prema saopćenju Matije Bana, koji se na povratku iz Dalmacije potkraj svibnja opet našao u Zagrebu i tada doista imao prilike da razgovara s Jelačićem i Gajem, potomji se istog dana obratio Garašaninu ponovo jednim pismom koje je do danas ostalo nepoznato. Iz njega se, kao i iz Banova priloženog pisma, mogao »potanko razumjeti cio sadašnji položaj«,⁸⁴ a vjerojatno je sadržavalo Gajev odgovor na spomenutu poruku.

Plodovi nastojanja za užom suradnjom i uzajamnom pomoći između Hrvatske i Srbije, koja su dala poticaj za Jelačićeva pisma od 16. i 20. svibnja, bili su, dakle, veoma mršavi. Pri tom nije bilo odlučno što ta pisma nisu uopće stigla u ruke adresatima, jer su ona ubrzo zatim bila zamijenjena misijom S. Herkalovića. Pa iako je on 29. i. mj. javio Gaju da »za ostala predloženja Vaša i G. Bana ima najbolja nadežda«,⁸⁵ dalji razvoj događaja nije to očekivanje potvrdio. Uspjelo je samo jedno — da se knez Miloš primora na povlačenje i tako spriječi pripremana urota njegovih pristaša u Srbiji. Gaj je pri tom odigrao važnu ulogu, ali je Milošev slučaj toliko prodrubio surevnjivost koja se već jasno nazrijevala između njega i Jelačića da je Gaj uskoro zatim potisnut u političku pozadinu.

IV. NOVI PRILOZI IZVANREDNOJ SJEDNICI HRVATSKOG SABORA 21. LIPNJA

1. Izvorna građa kojom sam u svojoj raspravi »O tobožnjoj detronizaciji Habsburgovaca u Hrvatskom saboru 1848« (Historijski zbornik XVI, 1963, 1—34) potkrijepio njezin zaključak, prema kojem je »jedan providni mađaronski falsifikat postao podloga za jednu novinsku patku koju je samo nekritičnost nekih pisaca pokušala u novije vrijeme unijeti u našu historiografiju kao sigurnu historijsku činjenicu« (26), zacijelo već sama po sebi govori dovoljno jasno i određeno. Glavno značenje pripalo je u njoj, dakako, rukopi-

⁸¹ Patrijarh Rajačić se još 10. lipnja u svom preporučnom pismu za Hristifora S'ankovića, člana *Banskog vijeća*, uzalud založio za to da srpska vlada pomogne Hrvate »znatnom količinom novca« (Perović, n. dj. I/1, 388). Tek 18. lipnja je Knićanin javio Blaznavcu u Zagreb da je knez Aleksandar poslao na nj za Gaja 1000 dukata »od svoji sobstveni novaca« (isto, 420).

⁸² Horvat—Ravlić, n. dj., 214.

⁸³ Usp. o toj misiji dopis Matije Bana Knićaninu iz Zagreba od 15/27. V, sačuvan u njegovu prijepisu (Perović, n. dj. I/1, 344/5). Moglo bi se, dakako, postaviti pitanje da li se i to pismo može smatrati autentičnim. Međutim, vrijeme kada je ono napisano i podaci koje sadržava ne opravdavaju ovu sumnju, iako se i ovdje mora računati s mogućnošću stanovite »prerade« originalnog teksta. Spomenuta misija zacijelo je u vezi s pismom koje su S. Simić i Raja Damjanović 14/26. V poslali Gaju (na i. mj., 337/8).

⁸⁴ na i. mj., 344.

⁸⁵ Horvat—Ravlić, n. dj., 214 (ovo se pismo više u Gajevoj ostavštini ne nalazi!).

snom konceptu čl. XVI konačnoga saborskog »Zapisnika«, koji se sačuvao u zbirci Saborski spisi LXXVII, 4—8, 1848, u Arhivu Hrvatske,¹ ali budući da zapisnika, u pravom značenju te riječi, s detaljnijim podacima o toku izvanredne sjednice od 21. lipnja, nema, a ni novine nisu o njoj izvjestile, jer su njezini najvažniji zaključci već idućeg dana izgubili s razvojem događaja svoje značenje, svaki novi podatak o njoj dragocjen je po tome što omogućava potpuniju rekonstrukciju njezina toka. Iako je s viješću o povratku bana Jelačića iz Innsbrucka otpao glavni poticaj za saziv jedine izvanredne sjednice Hrvatskog sabora g. 1848, ipak ona zavređuje i dalje pažnju po različitim mogućnostima koje je za dalji razvoj događaja u sebi krila.

Novi podaci koji slijede razlikuju se, doduše, po svom porijeklu i značaju, ali svaki od njih prinosi ponešto boljem upoznavanju tadašnjih događaja. Zajednička im je crta da potječu od dvojice narodnih zastupnika koji su prisustvovali spomenutoj sjednici. Ivan M a r t i n i ć, zastupnik grada Požege, izvješćuje o njoj Vijeće svoga grada dva dana kasnije, tj. 23. lipnja, pa taj službeni dokument ne odražava neposredne dojmove zbivanja. Drugi se dokument, naprotiv, sastoji od bilježaka unošenih u dnevnik gotovo istodobno s događajima o kojima one govore. Njihov autor, Mijat S t o j a n o v i ć, krajiški učitelj i revni suradnik naših tadašnjih listova,² koji je u Saboru zastupao Brodsku pukovniciju, vodio je tada dnevnik za kojim sam do sada uzalud tražio, ali iz kojega je on neke »odlomke«, kako te dijelove naziva, prenio 1881. u svoje memoare.³

Stojanović je već 1864. objavio u Gajevoj »Danici« sličan memoarni tekst pod gotovo istim naslovom,⁴ ali je o događajima 1848. pisao u njemu sasvim općenito, ne ulazeći ni u kakve pojedinosti. Međutim, u arhivu Hrvatskoga školskog muzeja u Zagrebu, gdje je pohranjena njegova ostavština, nalazi se mnogo opširniji rukopis (751 strana manjeg formata)⁵ koji je Stojanović, pod naslovom »Sgode i nesgode moga života«, napisao pred smrt 1881. i u kojem opis događaja iz 1848. obuhvaća str. 167—194. Taj dio uspomena nije nastao na temelju sjećanja, nego prenošenjem zapisa iz dnevnika suvremenog događajima. Stojanović izričito kaže: »Spomenuti ću ovdje odlomke iz moga tadanjega dnevnika, zanimivi su [...]« (172). Prenoseći te odlomke obilježio ih je navodnicima, što upućuje na vjerojatnost da u njima nije naknadno izvršio neke veće promjene, iako je čistopis, prema bilješci iznad naslova, bio pripremljen za tisak.

¹ Koncept je objavljen kao prilog I uz gore navedenu raspravu, str. 26—28.

² Usp. o njemu Krunoslav T k a l a c, Politički rad Mijata Stojanovića 1848—1850. Njegovi pogledi na važnije političke događaje do 1881. godine. *Godišnjak Ogranka Matice Hrvatske Vinkovci* 5, 1966/66, 317—341. (Preštampano, zajedno s prikazom »Školstva Slavonije u 18. i 19. stoljeću«, u biografiji M. Stojanovića, Zupanja 1973, 110—132).

³ Prema tome, nije točan podatak B. V o d n i k a u Narodnoj enciklopediji SHS, IV, 498, s. v. Stojanović Mijat, da je od neizdanih rukopisa »najvažniji« njegov dnevnik: *Zgode i nezgode moga života*, »u kome je bilježio doživljaje svoga vremena od 1847. do smrti«.

⁴ M. S t o j a n o v i ć, *Sgode i nesgode vlastitoga života*, *Danica ilirska* 1864, br. 26—29, 25. VI — 16. VII.

⁵ Ostavštine zaslužnih kulturnih radnika, inv. br. 787.

2a) IZVJEŠTAJ IVANA MARTINIĆA⁶

Slavno Viće;

Mila Braćo i Sugrađani!

Dana 21^a Lipnja t. g. u 3. sata poslie podne bi deržana Saborska Sidnica, pod predsjedništvom Časti Banske Namistnika Presvitloga Gospodina Mirka Lentulaja, gđi kada je Gospodin Predsidnik izjavio bio, da se različite zle visti pripovijadaju, i da je iz uzroka toga ovu izvanrednu Sidnicu narekao, biauju (!) najpervo čitane Braće Serbalja iz Karlovaca po Poslaniku Njiovom⁷ ovamo donešene, i po Njima vech (!) na Njiovo Velličanstvo (!), u smislu dogagyaja (!) 12^a Lipnja t.g. kod njiju po Hrabovskom učinita, opravljene, za podupiranje Representacie, ustao je Poslanik Verbančić i izrazio se, da ima na Pošti na Pogledića⁸ (!) u Turovopolje jedna Staffeta sa Magijarskim (!) attresom, na koga izraz dojde sadašnji Turopoljski Kcmeš Mladi Jozipovich⁹ govoreći, da je i on za Staffetu čuo, i da je na Pošti tražio, ali Pošte Častnik kazo (!) mu je da je već Staffetu spomenutom Poglediću poslo (!), na što bi zaključeno da se taki (!) na Poštu ide, i Protokol pregleda, da je li istina da je poslata, i ako je poslata u koji sat, Sudci pako onoga Kotara taki da za Staffetom idu, i gđi ufate, oduzmu i Saboru prinesu, gđi oni Članovi koji na Poštu išli su, premda javito je bilo da je poslata, ipak su je našli i u Sidnicu donili, koju Predsidnik u Sidnici otvoriti nije imao volju, ali ipak na zahtivanje naše otvorio je, u kojoj ništa drugo nije bilo nego proglasi na Puk u Horvatskom i to pravom Kekavskom¹⁰ izričju sačinjeni, u kojima se izriče da je naš obćeljubljeni Gospodin Ban sa svoje Časti skinut i da Njegovima Zapovidma više (!) nitko nema pokoriti se, niti ji (!) ima slušati, nego da je Hrabovski nad svima Regementama Upravitelj, i da se Njegove Naredbe izvršivati imadu, što je sve neistinito, buduć da je jučer poleg (!) naloga Preuzvišenog Gospodina Bana pod podpisom Frane (!) Žigrovića iz Innsbrucka (!) kano člana Odbora koje ovdje pod ./.. prilazem,¹¹ simo stiglo, i iz koga se uviđa da ona koja u Proglasu zaderžaju (!) se istinita nisu, nadalje razumio sam da je noćas Staffeta iz Kikinde ovamo došla, i koja u sebi zaderžaje da su u Kikindi ne samo mloge Soldate potukli, nego i 8. topova oteli, i da su sve ondi stanujuće Magijare (!) ništo pobili, ništo iz Kikinde protirali,¹² Hrabovski kako se ovdje glas razprostira traži se u Penziu, iz uzroka što uviđa veliko prolivanje kervi a Ministerium koji na njegov predlog kog je učinio bio, i kroz koi je Mir biti mogo pristati nije hotio, a vidi da Magijarom pomoći nema, Representaciju koju iz našeg Sabora na Njiovo Veličanstvo sam

⁶ Taj je izvještaj označen kao Br. 9/848 i nalazi se među spisima iz 1848. u Muzeju grada Požege i Požeštine. Zahvaljujem i ovdje prof. Srećku Ljubljanoviću koji mi je taj spis učinio pristupačnim.

⁷ »Glavni Srbsko-Narodni odbor«, koji je upravljao narodnim pokretom na području Vojvodine, poslao je u Zagreb kao svoje opunomoćenike dva svoja člana — Kostu Ivanovića i Mihajla Krestića.

⁸ Franjo Pogledić, bivši veliki sudac u Zagrebačkoj županiji.

⁹ Stjepan Jozipović, nećak mađaranskog komeša Danijela Antuna Jozipovića, koji je emigrirao u Peštu, izabran je istog dana »aklamacijom« za novog župana.

¹⁰ Na kajkavskom narječju.

¹¹ Prilozi se uz ovaj izvještaj nisu sačuvali, ali je njihov tekst dobro poznat. Već idućeg dana, 22. lipnja, objavljeno je u *Novinama dalm. herv. slavonskim* pismo privremenog protonotara Franje Žigrovića iz Innsbrucka od 17. i. mj., upućeno banovu namjesniku Mirku Lentulaju.

¹² U Kikindi je na uskršni ponedjeljak 24. travnja po st. došlo do prvih krvavih izgreda na tlu Vojvodine kojima je bila povodom zamjena mađarske

Preuzvišeni Gospodin Ban odnio je, ovdje pod ./ prilažem,¹³ ostala pako dok po povratku našega Preuzvišenoga Gospodina Bana koga 24^a ili 25^a t. M. očekujemo¹⁴ zaznanijem (?), odma pripravan priobčiti jesam, koje moje Izvišće kada podlažem mene u daljnu ljubav preporučujuć ostajem

U Zagrebu dana 23^a Lipnja 1848. Slavnoga Vića

Pokorni Sluga
Ivan Martinich
Poslanik

b) ZAPIS MIJATA STOJANOVIĆA

»Mi u krajiškom odboru viećajuć i rešetajuć taj operat predloženi¹⁵ došli smo do 69. točke njegove dne 21. lipnja popodne, kad na jednoć dođe na vrata viećnice g. Ivan Kukuljević S. i zovne me, koji sam se blizu desio, a dobar mu znanac, te kaže: „Kažite g. predsjedniku krajiškoga odbora, g. arkimandritu gomirskom Iliću i sl. odboru, da je naš svietli ban u pogibelji, zato će se sastati danas još izvanredna saborska sjednica.“

Ista je sjednica držana od 3. do 7. ure popodne pod predsjedanjem namjestnika banske časti, najstarijega velikoga župana g. Starog Lentulaja, i u njoj je pročitana representacia braće srbske na kralja u njemačkom jeziku poradi učinjenoga nasilja u sriem. Karlovcih. Doneli (!) su Srbliji u sabornicu među zastupnike naroda i dva topovska taneta, kojima je dušman (general Hrabovski) iz Petrovaradinske tvrđave udarao na Karlovce. Uхваćena je na pošti mađarska štafeta upravljena na Turopoljskog komesa.¹⁶ Čitano je dalje: Proklamacija Čarnoevića; manifest kraljev štampan u Pešti,¹⁷ u komu kralj Ferdinand bana Jelačića

zastave narodnom na zgradi općine. Ova je zastava bila, doduše, odmah uklonjena i jedan je odred husara na konjima počeo udarati i hvatati ljude, sakupljene pred crkvom, ali je u sukobu, koji je zbog toga izbio, puk primorao vojnike da se povuku, a zatim se razjaren okrenuo protiv općinskih činovnika, te ubio dvojicu senatora i jednog ex-suca, a nekima je od njih spalio stanove. Peštanska je vlada uvela tada prijeki sud, koji je ubrzo proširila na cijelo područje srpskog pokreta i poduzela žestoke represalije. Ti su postupci mađarskih vlasti potakli najzad ustaničku vojsku, pomognutu dobrovoljcima iz Srbije, da sredinom mjeseca lipnja zauzme grad i potom krene dalje prema Bečkereku.

Kako Martinić javlja, vijest o tom događaju stigla je u Zagreb noću od 22. na 23. lipnja, a idućeg dana, 24. VI, zabilježena je i u Novinama dalm. hrv. slavonskim (br. 65, str. 263).

¹³ Tekst reprezentacije, ispravnije, adrese, koji je Hrvatski sabor odobrio 10. lipnja, donosi Ivan Kukuljević, Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II, Zagreb 1862, 356—361.

¹⁴ Iako se banov dolazak očekivao već 24. VI, on se vratio tek 28. i. mj. poslije podne.

¹⁵ Kako Stojanović, koji je bio član »graničarskog odbora«, bilježi u svom dnevniku (Sgode..., 183), odbor je u sjednici 17. lipnja morao »zabaciti« sve što je do tada zaključio i nastaviti radom na temelju operata koji mu je ban dostavio.

¹⁶ Podatak nije točan; iz Martinićeva izvještaja se vidi da je štafeta upućena Pogleđiću (usp. naprijed bilj. 8).

¹⁷ Kraljev manifest sadržan je u proklamaciji povjerenika mađarske vlade Petra Čarnojevića.

svrgava i lišava ga svih njegovih častih. Zaključak: Naimenovan je odbor sastavljen iz 12 članovah,¹⁸ koji će sačinjavati diktaturu. Na oružje! bijaše obći glas.»

3. Za razliku od onih dokumentarnih tekstova koji navode veći broj zaključaka stvorenih na sjednici Hrvatskog sabora 21. lipnja, a među kojima posebno značenje pripada prije spomenutom pismu Matije Mesića od 27. i. mj., ova dva teksta oskudijevaju, doduše, na nekim važnijim podacima, ali sadržavaju i takve pojedinosti koje u ponečemu dopunjuju i ispravljaju dosadašnji prikaz ove sjednice.¹⁹ Ako I. Martinić u svom službenom izvještaju ne spominje zaključke o pozivu krajišnicima na talijanskom bojištu da se vrate kući, o hitnim olakšicama Krajini, ultimatumu kralju i izboru »upravljajućeg odbora« s diktatorskom vlašću za slučaj trajnije odsutnosti bana, to se može objasniti okolnošću da je izvještaj napisan kasnije kada su ti zaključci postali suvišni. Iznenaduje donekle da olakšice Krajini ne spominje ni Stojanović, iako je osobno sudjelovao u odborskim raspravama o njima, a nešto kasnije se pridružio i akciji D. Orelja poduzetoj protiv daljeg zadržavanja vojno-birokratskog sistema u Krajini.

Oba se teksta podudaraju u saopćenju da je izvanrednu sjednicu u tri sata poslije podne 21. lipnja otvorio banski namjesnik Mirko Lentulaj s obrazloženjem o poticaju za njezin saziv i da je zatim pročitano pismo Glavnoga Srbsko-Narodnog Odbora o napadaju gen. Hrabovskog na Karlovce 12. i. mj., s priloženom reprezentacijom vladaru o tom događaju.

Tada tek²⁰ je Eduard (Slavoljub) Vrbančić izjavio da je iz Pešte stigao telegram, naslovljen na mađarona Franju Pogledića, pa je on na pošti i pro-nađen. Sadržavao je tekst kraljevih manifesta o svrgavanju bana Jelačića, kao što i drugo pismo Srpskoga Glavnog odbora s priloženim proglasom povjerenika mađarske vlade Petra Čarnojevića.

Vjerojatno je neposredno nakon toga uslijedila rasprava, o kojoj ne govori ni jedan domaći izvor,²¹ ali koja je morala biti dosta burna, jer je, prema podatku Stojanovića, jedinom te vrste u izvornoj građi, sjednica zaključena tek u sedam sati. Potrajala je, dakle, puna četiri sata.

Prema konceptu čl. XVI Sabor je zatim donio odluku o »ultimatu« vladaru da Jelačiću vrati bansku čast i povjeri mu zapovjedništvo nad cjelokupnom vojskom u Hrvatskoj i Slavoniji, a da »zahtijevanja« Sabora, izražena u nje-

¹⁸ U rukopisnom konceptu saborskog članka XVI (usp. Šidak, n. dj., 28) navode se poimenično ova lica: gen. Todorović, obrstar Rastić, Gaj, Stanisavljević, Čarder (pogrešno Čordar), Metel Ožegović, Georgijević, Vranjican, kap. Krestić, Kukuljević, Žuvić, Zorić, Iv. Mažuranić i Bunjik, dakle u svemu petnaest (s Mirkom Lentulajem kao predsjednikom). Iako se u konačnom tekstu čl. XVI spominje i taj »vladajući« odbor, broj i imena njegovih članova ne navode se. Kako se iz spomenutog koncepta vidi — a potvrđuje to i pismo Matije Mesića A. T. Brliću od 27. VI (usp. Šidak, n. dj., 17) — Stojanovićev podatak o broju dvanaest nije točan.

¹⁹ Usp. Šidak, n. dj., 22—26.

²⁰ Prema tome, ne potvrđuje se pretpostavka (isto 23), da je Vrbančić istupio »vjerojatno odmah na početku« sjednice, a da je tek zatim slijedilo čitanje dopisa *Srpskoga glavnog odbora* i teksta vladareva manifesta.

²¹ Peštanski list »Kossuth Hirlapja«, koji je 5. VII objavio dopis iz Zagreba od 25. lipnja o izvanrednoj sjednici *Hrvatskog sabora*, ne govori također pobliže o raspravi koja je ondje povedena, ali, osim Vrbančićeva, spominje još prijedloge Kukuljevića i Žuvića.

govoj adresi od 10. lipnja, »odmah izpuni.«²² Pošto je odlučeno da se kod Srpskog odbora imenuje predstavnik »radi međusobnog našeg sporazumljenja« i pošto su pročitana dva izvještaja grofa Alberta Nugenta, banova povjerenika u Srijemu, izabran je »vladajući Odbor« od petnaest članova, među kojima su se, osim nekih vojnih lica (na prvom mjestu spominje se gen. Kuzman Todorović), nalazili i istaknuti ilirci Gaj, Metel Ožegović, Mojsija Georgijević, Ambroz Vranjican, Kukuljević i Ivan Mažuranić. Njihov izbor rječito govori o ugledu koji su oni u Saboru i javnosti uživali, a pažnje je vrijedna i činjenica da se Gajevo ime, iako je on tada već bio teško pogođen tzv. Miloševom aferom, navodi među njima na prvom mjestu. Stojanovićeve napomena o »diktaturi« kao obilježju tog odbora, nije potekla od njega. Prema konceptu čl. XVI odbor je trebao da ima »podpunu vlast i diktaturu« u upravljanju »svima djelima« — dakako, »kad bi se glas o smetnuću« banovu potvrdio.

Izvanredna sjednica završena je, prema Stojanovićevu vjerojatnom saopćenju, s poklikom: »Na oružje!«

V. DVA PRIJEDLOGA NAGODBE S UGARSKOM

1. U izvornoj građi iz g. 1848. koja se čuva u Arhivu Hrvatske u Zagrebu nalaze se dva prijedloga o uređenju odnosa između Trojednice i Ugarske koji po mnogočemu zaslužuju pažnju. Prvi potječe od grupe nepoznatih »domorodaca« iz Slavonije, a drugi iz pera istaknutog mađarona Ljudevita Jelačića Bužinskog. Nijedan od tih spisa nije bio do sada objavljen; o njima postoje samo dva kraća sažetka.¹

Oba se spisa razlikuju po svom sadržaju, obliku i jeziku. Prvi sadržava, prema naslovu, »misli [. . .] što se sastojanja Ugarske sa združenih Kraljevinah dotiče, i na koji način bi se mogao stališ ovih protivnikah Narodnosti i Jezika utvrditi«. Međutim, u njemu se ne razmatra samo držav-nopravni položaj Trojednice nego se na prvom mjestu iznosi mišljenje o sa-stavu budućega Hrvatskog sabora, a zatim se zauzima stajalište prema rješe-nju seljačkog (urbarijalnog) pitanja i u 24 točke navode osnovna jamstva — u najširem smislu te riječi — koja bi Trojednici i u užem savezu s Ugarskom osigurala maksimum samostalnosti. Prijedlog Lj. Jelačića ima, naprotiv, oblik »Projectuma pogodbah«, dakle jedne državopravne ugovodne, pa se na taj uži okvir i ograničava. Te su razlike jednim dijelom uvjetovane prilikama u kojima su oba spisa nastala. Prvi je sastavljen u vrijeme priprema za saziv sabora potkraj travnja ili u početku svibnja,² a drugi vjerojatno na kraju

²² Međutim, taj je »ultimat« dobio oblik reprezentacije s »poniznom« molbom da vladar pristupi razmatranju pojedinih želja izraženih u prethodnoj adresi od 10. lipnja. Usp. Šidak, n. dj., 32—33 (i njezinu ocjenu, 24).

¹ I. B e u c, Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527—1945), Zagreb 1969, 136/7 (autor naziva prvi spis, bez opravdana razloga, »aprilskim« programom Narodne stranke). — J. Š i d a k, Jelačić Ljudevit, Enc. Jug. 4, 1960, 480/1.

² Iako spis nije označen nikakvim datumom, na takvo datiranje upućuje po-datak u kojem autori predviđaju da će peštanska vlada »doista na kratko« imeno-vati velike župane u hrvatskim i slavonskim županijama. To je ona učinila 26. travnja (usp. F. Š i š i ć, Knez Miloš u Zagrebu, *Jugosl. Njiva* VIII/I, 1924, 269). Spis je prilikom sređivanja arhivske građe pronašao as. Josip Adamček i odstupio mi njegov prijepis, na čemu mu i ovdje srdačno zahvaljujem.

lipnja, kada je neposredno predstojao pokušaj »pacifikacije« s Ugarskom, kao rezultat banova boravka na dvoru u Innsbrucku.³ Spisi se razlikuju i po svom jeziku: prvi je, iako nedosljedno, pisan štokavskom ikavicom, a drugi kajkavštinom, kojoj je Ljudevit Jelačić ostao vjeran i nakon pobjede ilirske štokavštine.

2. »Misli« imaju ovaj tekst:

MISLI

Nekojih Domorodacah, što se sastojanja Ugarske sa združenih Kraljevinah dotiče, i na koji način bi se mogao stališ oviuh proti nakanjenju Protivnikah Narodnosti i Jezika utverđiti:

Najprije se napomenuti mora što se državnoga Sabora dotiče, da pored našeg mnenja sve one oblasti združenih Kraljevinah pozvati bi se imale na državni Sabor, koje se u članku 7^{om} Državnoga spravišta od 23^a 7^{bra} 845. nalaze, zatim da se izbor Poklisarah u Gradomedjama sa uplivom zastupnikah puka, u varoših pako po svima građani, koji nazočni biti hoćedu izverši, da zatim svakoj Varmedyii dopušćeno bude, ne samo 2 nego i više, ali ipak ne sverhu 7 Poklisarah sa pravom odveta poslati, na dalje Accademii Zagrebačkoj, svakomu Varošu i Kaptolomu (medju Varoše naravno Osék računajuć), kako takodjer Turopolje, Rečki, Bakarski i Vinodolski kotar svaki na poseb 2 Poklisara poslati bi imali — izvan toga trebalo bi svakoj Varmedji kako i svakoj Regimenti, koja od svoje strane po 4 Poklisarah najviše na Sabor poslati bi imala, pisati da svako *Tergovište prviligirano* illi vlastitim Magistratom obskerbleno na pose jednog Poklisara jošte, i ovo na pervo Presvitlom Gospodinu Banu sa brojem izabranih Poklisarah objavi, — valjalo bi sada takodjer Gubernatora Dalmatie, osim toga sva pet okružja Dalmatinska, i svakog u njih ležećeg Varoša i Kaptoloma s tim dodatkom u Sabor pozvati, da barem 1^{ga} ali dva Poklisara pošlu, treba i jako nuždno jest za slogu i ljubav na dilje uzderžati, i razjarnost kogagod Stališa prepričiti, da se kao i do sada, Vladike sdruženih Kraljevinah, Dalmaciju ovamo računajuć, skupa sa Velikaši i Častniki u osobi pozovu. Tako složeno Državno Spravište imalo bi se coordinirati, i predlog za odobrenje i potverdjenje nji ovom Velličanstvu c. Kraljevskom podneti, — ostalo uredjenje pored reda i mestah kako takodjer i Palače gdi bi se Sabor deržao za sada u oblast P. G. Bana i odbora kojeg si pridružiti more prepustiti se more, — što se željah i zahtevanjah koje bi u svih Jurisdikciah složno podupirati valjalo jesu pored naše misli sledeća:

Najpervo se mora dokončati, i dogovor o tome bitti, jeli združene Kraljevine u zavezu onom u kojem do sada pod S. Krunom Magjarskom bile jesu ostati na dalje žele pod svojom vlastitom od Magjarah nezavisećem vladanju — ili sebe sa svim od Magjarske, zaderžujuć Sanctiu Pragmaticku, i stanje pod istom Krunom, odcipiti. Ova gledeć valjalo bi:

1° Dok Državni Sabor zaključak načini nitti Ministerium magjarski, nitti od njega naimenovane župane (koji doista na kratko naimenovali se budu), niti zakoni najnovieg Sabora za valjane spoznati se ne mogu izjaviti, i stalno pri tomu odlučku obstojati — i budući da od magjarskog Ministeriuma utičišta pored najnovieg Sabora nikakvog neima, ter tako svako poručanstvo za Narodnost združenih Kraljevinah

³ Čitava skupina unutar »Spisa Sabora Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sv. LXXVII, 4—8, 1848«, kojoj pripada Jelačićev spis, označena je datumom 29. VI 1848.

tim više manjka jerbo isti najnovii saborski zaključki tamo smeravaju — da jezik službeni prama vladi i Ungarskima oblastima samo magjarski bude — zato se mora za združene Kraljevine posebna vlada zahtevati, koja bi iz jednog odgovornog Savetništva (Consilium) pod Predsedničtvom Bana sastojala, i sve Kraljevinah združeni poslove upravljala, koji na koliko najvišjemu mestu podnesti se bi morala, tamo kroz jednog državnog Savetnika komu se u primernom broju manji Častnici pridružiti imadu zastupana budu. Tako Banski Savet, kako i državni Savetnik imaju se od našeg Sabora predložiti, komu takodjer odgovorlivi budu — ovomu Savetu ima se

2. Tako civilna kako i vojnička strana trojedine Kraljevine podverći sa svima poslovi, ter Savez sa Magjarskom sasvim preterujući niti na Ugarski Sabor nikakovi Poklisarah više poslati se memoraju — obnošenja ništa ne manje Komšinska prama Magjarskoj, u obziru Tergovine, i ostalima imaju se putom Priateljskim urediti da u dođuće nikakvoj prepriki illi borbi medju ovimah Dvim slobodnim Narodima povod ne bude dan.

Da pako odcipljenje ovo sdruženi Kraljevinah od Ungarske tim laglje izvršeno bude, treba:

a) *Našim vlastelinom* dokazati, da naknada za ukinute Urbarne dohotke obečana, tako zbog svoje veličine (jer 400 milliona fl. prekoračiti će) kako i radi zastupnikah Puka, koji u budući Sabor pozvani, i iz kojijuh Sabor taj sastavljen bude, niti ikakov Interes, za aristokraciju imajuć sasvim nemoguća jest, niti se ikada zadobila bude.

b) Puku pako očitovati, da mi njemu ni samo odredjeno ukinutje Urbarni Dačah obsigurati, nego i slobodu od službe u Narodnoj četi (National gard) datti hoćemo, Službu ovu svakom na volju i pleg poštenja i ljubavi segurnosti svoje ostavljajuć — dapače posidovanje činženih, kontraktualni, kerčevnih i gornih Gruntova njemu se obsigurati hoće takim načinom, da Dače od njih i na dalje ostanu, ali takove zemlje od njega nikada oduzeti se ne mogu i što više ako bi se Posidaoc takovi gruntova' sa Vlastelinom putem Priateljskim pogodio, njemu slobodno bude glavnicu od pet na zto za takovu njemu pripadajuću Daciju položiti i tako i u ovom obziru sebe sasvim odkupiti, na ovakovi način mislimo kako Vlasteline od misli da će ikada kakovu naknadu zadobiti izličiti i Puk nami priložan učiniti. Što se na dalje naša Komšinska i tergovačka obnašanja prama Ungarskoj tiče i kako se urediti imadu — nemanje kako bi mi sa Illirskim Kraljevstvom i Dolnjom Štajerskom u užji Savez stupiti mogli, o tom bi jedan državni Odbor, u porazumljenju s Ugarskim Ministeriumom, i Illirskog kraljestva, kanoti i susedni Štajeracah Sabor predlog sastavljen prineti, odkuda se na Ungarsku očitovanje izdati kako i na Bratju Slavanjsku Štajera i ostali pisati se bi imalo.

Ako pako većina Stališah i Redovah kako i sakupitih Poklisarah u Državnom Saboru za odcepljenje od Ungarske nebi se očitovala (što mi dragovolno primamo) onda svakojako i nepripušteno nezavisnost podpunu i neoskrunjenu, i cilu podpunu uzajmnost (plenariam reciprocitatem et Regnorum adnexorum ab Hungaria independentiam corolate ad administrationem) u obziru Narodnosti, ter posebno upravljanje illi po domačem Savetu, kako je gore napomenuto — illi po jednom za Dalmatinsko Horvatsko-Šlavonske poslove opredeljenom posebnom Ministru, koji jedino sdruženim Kraljevinam bude odgovorliv zahtevati moramo, na što obodvoje kako se glasi Magjari rado pristati hotili bi — na taj način da se zavez u obćem zakonotvorstvu zaderži, pravo Zakona statuta narediti, i sasvim razlučeno i narodno upravljanje nama neoskvernjeno ostavljajuć — u svakom slučaju imaju se ipak sledeća zahtevati:

1° Da se po Zakonu nezavisnosti i obstojanje triuh združeni Kraljevinah Dalmatie, Horvatske i Slavonie (a ne Toth ország, ne Partes adnexae illi drugćie po navadi i volji zakonotvorstva) po Ungarskoj u prvom Saboru izjavi i inarticulira, zato

- 2° Da se Dalmatia i k njoj pripadajuće Insule sa Horvatskom i Šlavonium sasvim sjedine, ter tako ona, kako i Reka sama po ovima Kruni Magjarskoj pripada.
- 3° Da se kod svih Časti tako u Ministeriumu, Deržavnom Savetu kako i višji Sudištah u primernom i dostojnom broju Sinovi sdruženi Kraljevinah nameste ter cvi poslove, i pravde naše predlažu, budući oni samo to učiniti mogu, kad narodni jezik u sve službene poslove jurve činom uveden jest.
- 4° Podučavanje i odranjivanje Mladeži ima se u narodnom Jeziku kod svih Školah na onaj način obskerbeti, kako je u Ugarskoj u madjarskom u sled čega
- 5° Niti kod Academie niti kod Gymnasiah drugi Professori biti nemogu, nego koji su narodnom jeziku vešti, — zato nevešti Naučitelji sadašnji imadu se u Ugarsku prenesti, ter narodni jezik u svemu Nauku tako kano je u Ungarii magjarski uvesti. — Muzeum narodni, i Društvo učeno nek se uzme pod zaštitu.
- 6° Sloboda u podučavanju i predavanju Naukah kod Academie u višji znanosti, kojim se imade još lekarska vlast predati.
- 7° Sloboda i jednakost svih verozakonah, ter oskerblenje njihovih sveštenikah od Deržave navlastito podelenje svih onih pravah koja Rimsko-Katoličanski imadu.
- 8° Slobodni Zakon tiska, osobito skinutje novčene kaucije za novinare prepisate iz 10.000 na 2.000, a iz 5000 na 1000 fl. srebra.
- 9° Slobodno upotrebuvanje cirilike u službeni poslovi.
- 10° Saborni Zakonah ako ne izključeno u narodnom jeziku, barem u magjarskom i narodnom textu zajedno — od Njiovog Veličanstva odobrenje, i vlastitim najvišjim podpisom pod obadva texta potvrđenih u takovoj slici i na sve vlasti varmedske, varoške i ostale združeni Kraljevinah razpošilanje.
- 11° Slobodnie upravljanje Granice, ukinutje nemačkog jezika kano službenog, i uvedenje narodnog — u ostalom kakove se promene tamo gledeć upravljanja uvesti imadu u tom neka jedan Odbor kojeg polovica će iz zastupnikah Kraine sastojati predlog izradi.
- 12° Povraćenje narodni fundacionalni Novacah od Ugarske i graničarskog fonda od Bojnog veća ter ovih novacah u Domovini kroz domaću vladu upravljanje.
- 13° Niti u Kraini niti u Provincialu nek se nikakove časti drugim nepodelje nego domaćem sinovom.
- 14° Nek se u Oseku, Zagrebu i Dalmaciji realne Škole otvore.
- 15° Jedna hypothekarna Banka, koja podružnice u Osěku i Dalmaciji imati hoće, u Zagrebu nek se utemelji.
- 16° Banski Stol kano najviše Sudište (to jest ako se odcipimo), Sudbeni pako Stol kano u istom slučaju appellationalno Sudište neka se barem s Dvima Pri-sjednici svakj na pose povekša i platja kod Banskog stola na 1000, kod Sudbenog na 800 fl. podigne.
- 17° Odcipenje Turopoljskog Kotara od Zagrebačke Varmedje i pervašnjeg novo uredjenje.
- 18° Senjske varoši u svoja starinska prava skupa sa svojim zemlištjem, uništenje svojvolno uzdignjene vinske dače, oboljenje, i na korist Varoši opredelenje ter odavde Luke Senjske čim skorije podignutje.
- 19° Morske Soli ne samo Istrianske, nego Sicilianske ko u stara vremena slobodno uvedenje, u Primorje i kroz čitavu domovinu do Drave i Dunava upotrebovanje.
- 20° Čistenje i reguliranje rekah u Kuppe, Save i Drave na deržavni Trošak i Železnice od Siska do Karlovca na Zemlištu Krajinskom iz graničkog fonda, drugih pako Železnica privatnim Društvom izručenje, Luizine ceste odkupljenje deržavnim troškom i sačinjenje jednog krila do Kraljevice provgjenje ove Luke sa slatkom

vodom kroz vodovod, iz svih Lukah horvatskih i dalmatinskih opravljene kako u čitavom Primorju od Bakra do Senja Putnikah i Tergovine kroz jednu dobru cestu obsiguranje.

21° U ostalom koja Sredstva obično se još o državnom Trošku načiniti imadu neka Savet Banski skupa s predlogom svih dohodakah Deržavni (kamo ne samo contributia nego i dohodci komorni i fundacionalnih dobara) kako i fundacionalnih Capitalah ter Tridesetnicah računati se imadu) i Troškovah budućemu našem Saboru podnese, za koju sverhu svima oblastima da točne popise u svojem krugu učine i dosadašnje dohotke čim prije objave naputak dati ima.

22° Ako se trefi da se odcepljenje od Ugarske izrekne ima se narodni Sabor svake godine 1-og kolovoza illi u drugo po Saboru zaključeno vreme i zamence u Zagrebu, Osiku, Reki ili Zadru deržati, ako pako s Ugarskom sjedinjeni ostanemo 1-og Listopada, i posle Ugarskog Sabora jedan mesec kasnie svagda obderžavati.

23° Banski Savet ima se opunovlastiti da se sa susednom Bratjom Serbskom u porazumljenje postavi kako bi se naš narodni Savez u svakom osobito pako tergovackom odnašanju užie skopčao na korist obadviuh Narodah.

24° Ako pod Turskim jarmom stanujuća naša Horvatska, Bosanska i Hercegovačka Bratja slobodu i nezavisnost zadobiju, i isti Savet naše starodavno skopčanje i sjedinjenje ponoviti sve sile i sredstva neka upotrebi.

3. Ovaj je spis po mnogočemu značajan i vrijedan podrobnije analize, iako se njegovo porijeklo ne može na temelju samog teksta pobliže utvrditi. Ono što ponajprije pada u oči, to je radikalnije stajalište ovih »domorodaca« prema uređenju urbarijalnih odnosa, njihov izrazito demokratski stav u osnovnom socijalnom pitanju Četrdesetosme. Oni smatraju da se »odcjepljenje« od Ugarske može utoliko lakše provesti ukoliko se odustane od isplate »naknade za ukinute urbarne dohotke« i uz to se puku osigura trajno posjedovanje također »činženih, kontraktualnih, krčevnih i gornih gruntova«, dakle onih zemljišta koja su prilikom ukidanja kmetstva bila izuzeta i ostavljena vlasteli, što je Hrvatski sabor nešto kasnije i potvrdio. Nisu, doduše, išli tako daleko da i te zemlje, među kojima je »gornima«, tj. vinogradima pripalo osobito značenje, uključe u urbarijalnu reformu i tako ih prenesu u vlasništvo seljaka koji ih obrađuju, nego su zadržali dotadašnje daće koje su seljaci za njih plaćali vlasteli i predvidjeli mogućnost njihova otkupa na temelju privatno-pravne pogodbe. To bi, po mišljenju autorâ, moglo vlasteli nadomjestiti gubitak naknade za urbarijalnu zemlju.

Ne može se, zacijelo, ocijeniti kao slučajna znatna podudarnost ovog prijedloga sa »željama i zaktivanjima« (!) »naroda županie požeške«, kako su ona uskoro zatim izražena u posebnom dokumentu upućenom banu Jelačiću. I u njemu se zahtijeva da se »kontraktualiste i drugi na alodials-kima zemljama živići [...] sa drugima na sesijama živićih podajnici u jedan red (kategoriju) metnu i onako isto sa istima njihovima právima nadare«. Opravdano je S. Gavrilović ocijenio taj zahtjev kao »najizrazitiji agrarni program stvoren u doba hrvatskog četrdesetosmaškog pokreta«. ⁴ Spomenuta podudarnost navodi

⁴ S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja u požeškoj županiji 1848—1849, *Godišnjak Filozof. fakulteta u N. Sadu* V, 1960, 37. Usp. i J. Šidak, Seljačko pitanje u hrvatskoj politici 1848, *JiČ* 1963, br. 2, 26. — Dokument se nalazi u *zbirci Spisi sabora H., Sl. i D. LXXVIII, 1848, br. 19.*

na misao da se nepoznati autori »Misli« potraže u istom kraju, tj. u Požeškoj županiji, čiji se »Upravljački odbor« i kasnije odlučno zalagao za interese seljaka.⁵

Građanski mentalitet autorâ »Misli« pokazuje i njihov prijedlog o sastavu budućeg sabora. Dok se u županijama zadovoljavaju proširenjem izbornog tijela »sa uplivom zastupnikah puka« — pri čemu nije jasno da li pod tim riječima misle na posredno izborno pravo kućnih starješina, kako to predviđa izborni red od 18. svibnja —, u varošima, tj. gradskim naseljima uključuju u njega sve »građane, koji nazočni biti hoćedu«. Spomenuta je naredba, ne protiv, ograničila aktivno izborno pravo, osim inteligencije, na vlasnike nekretnina u gradovima. Međutim, u cjelini se izborna reforma u tekstu »Misli« nije mnogo razlikovala od te naredbe, a — u skladu sa saborskim čl. 7. od 23. IX 1845. — zadržala je i ustanovu banskih uzvanika, priznajući im, kao i ta naredba, »pravo odvjeta« samo »u osobi«.

U osnovnom državnom pitanju daljih odnosa prema Ugarskoj, autori »Misli« skloniji su, doduše, ideji o potpunom »odcipljenju«, ali »dragovoljno« pristaju i na dotadašnji savez s Ugarskom, ako se saborska većina za to odluči, uz uvjet, dakako, samostalne vlade. Usporedi li se tekst »Misli« s ostalim programatskim spisima narodnjaka iz tog vremena, tj. mjeseca ožujka i travnja, značajno je da se tek u njemu prvi put pojavljuje ona misao koja će hrvatsku politiku uskoro odvesti na put austroslavizma. »Narodna zahtijevanja« od 25. ožujka izražavaju želju »kao i do sada ostati i nadalje pod krunom ugarskom«, iako bi ujedinjenoj Hrvatskoj trebalo osigurati sva obilježja političke samostalnosti. U spisu »Hèrvati Madjarom«, koji je datirao danom 10. travnja, Ivan Mažuranić je, unatoč svemu, predviđao i dalje potrebu zajedničkog zakonodavstva »posebno-građanskog, zaglavnog i mienbenog [...] sa skupnijem pravom odobravanja danka i vojnikah«, prema međusobnom sporazumu.⁶ Ljudevit Vukotinović je, štoviše, pet dana kasnije, u spisu »Někoje glavna pitanja našeg vremena«, izrazio misao da bi se »zasad« moglo ugarsko ministarstvo »pripoznati«, ako se vođenje domaćih poslova u njemu povjeri jednom ministru-Hrvatu, a zanosio se čak ispraznom nadom da će se ugarsko ministarstvo »kod pèrve proméne« moći pretvoriti u »slavjansko«.⁷ Kada je, napokon, 20. travnja Ivan Kukuljević zacrtao osnovne smjernice tadašnjoj hrvatskoj politici i prvi put u tisku iznio prijedlog o sazivu slavenskog kongresa, a uz to istakao i zahtjev za sjedinjenjem sa slovenskim zemljama u obliku »slobodnog saveza«, s punom unutrašnjom autonomijom za njih, on je još uvijek računao s daljim ostajanjem pod krunom i kraljem Ugarske, pa je taj odnos želio čak učvrstiti »těšnim političnim i bratinskim savezom« sa »svimi stanovnici kraljevstva ugarskoga«, tj. s ugarskim »pucima«.⁸

Te su misli, s izuzetkom one o nekom »slavjanskom« ministarstvu u Pešti ili Budimu, našle svoje mjesto i u tekstu koji se ovdje razmatra. Među njima

⁵ Gavrilović, n. dj., 90.

⁶ I. Mažuranić, Hèrvati Madjarom. Odgovor na proglose njihove od ožujka mieseca i travnja 1848. Str. 18.

⁷ Lj. Vukotinović, Někoje glavna pitanja našeg vremena, 14.

⁸ I. Kukuljević, Kakva treba da bude u obće politika naša, *Novine d. h. sl.* 20. IV 1848, br. 37.

se nalazi i Vukotinovićev prijedlog o posebnom ministru-Hrvatu za hrvatske poslove u zajedničkoj vladi. Kukuljevićevu, pak, prijedlogu o užem savezu s narodima Ugarske i sa slovenskim zemljama dosuđeno je osobito značenje u slučaju potpunog raskida s Ugarskom. Naime, autori »Misli« smatraju u tom slučaju neophodnim prijateljski sporazum s Ugarskom o trgovini i drugim »komšinskim odnošenjima«, a uz to žele također »uži savez« s Ilirskim kraljevstvom i donjom Štajerskom. U posljednje dvije točke proširili su, štoviše, taj prijedlog na »sporazumljenje« odnosno »narodni Savez« s vojvođanskim Srbima⁹ i na sjedinjenje s braćom u Bosni i Hercegovini kada se ona oslobode turskog jarma.

Dalja je značajna novina »Misli« da se pored Banskog Savjeta kao odgovorne vlade potpuno neovisne o Ugarskoj — a ona se, prema zamisli autorâ, morala odmah osnovati, bez obzira kakvu će sabor odluku donijeti o budućem odnosu prema Ugarskoj — predviđa izbor »državnog Savjetnika« koji bi »na najvišjemu mjestu« zastupao Hrvatsku i bio također odgovoran saboru. Ta je misao kasnije, na prijedlog Lj. Gaja, unesena i u saborske zaključke.¹⁰

Izuzetno značenje pripada prijedlogu autorâ »Misli« da se seoski puk predobije za narodni pokret ne samo naprijed spomenutim ustupcima u rješavanju urbarijalnog pitanja nego i njegovim oslobođenjem »od službe u Narodnoj četi«, tj. pretvaranjem te službe u dobrovoljnu, kako je to i Vukotinović zamišljao.¹¹ Tek su kasniji događaji u ratu protiv ugarske vlade pokazali kakva je bila prava vrijednost prisilnog novačenja u »narodnu stražu«, oskudno snabdjevenu i slabo izvježbanu.¹²

Ako se 24 točke kojima »Misli« uvjetuju nagodbu s Mađarima usporede s 30 točaka »Narodnih zahtijevanja« od 25. ožujka, onda je njihovo podudaranje često očigledno. Izenađuje samo različit odnos prema nekim pitanjima školstva. »Misli« ne zahtijevaju izričito pretvaranje zagrebačke Akademije znanosti u sveučilište nego se zadovoljavaju njezinim potpunim ponarođenjem, u nastavi i osoblju, uvođenjem slobode predavanja i posebne »lekarske vlasti«, tj. neke vrste medicinskog studija. One, osim toga, predlažu osnivanje »realnih« srednjih škola u Osijeku, Zagrebu i Dalmaciji, te uzimanje »pod zaštitu« Učenog društva i Narodnog muzeja.

Kako ova analiza pokazuje, »Misli« se slavonskih domorodaca po svom značenju dostojno svrstavaju uz najznatnije programatske spise hrvatskoga narodnog pokreta u proljeće 1848.

4. Prijedlog Ljudevita Jelačića Bužinskog glasi u cijelosti kako slijedi:

Projectum Pogodbah za dalešnje Obstojanje jedinosti med Ugarskom i južno Slovenskom na desnom Drave i Dunave kraju zemljum.

Pred svim našega Većanja najvažneši predmet da pretresamo, ne manje prošastnost naša, kako i današnje okolnosti, ter brižljivost, ne manje za sadašnost

⁹ Samo tako mogu se razumjeti riječi iz t. 23: »... sa susednom Bratjom Serbskom...«

¹⁰ Usp. čl. XI Zapisnika sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držanog 5. i sljedećih mjeseca lipnja i srpnja danah godine 1848.

¹¹ Vukotinović, n. dj., 9.

¹² Usp. J. A d a m č e k, Narodne straže 1848—1849, *Radovi Filozofskog fakulteta*, Odsjek za hrvatsku povijest 5, Zagreb 1963, 27—108.

kako i budućnost za Dobro moralno i materialno nas sada živućih i potomkov naših zahteva.

Ovaj predmet stoji vu našem prama Vugerskoj Zemlji Odošenju prijašnjem, blizu 8. Stoletjah dobrovoljnem na pogodbah osnovanomu anda pravednomu Zavezu kojega Pogodbe akoprem u jednom Uvētu danas najti se nemogu, vendar u tolikih Zakonih skupnoga Vugersko Horvackoga Zakonotvorstva, zadovoljno izražene čitajuse.

Polek ovih nama za svim z-Vugrih jednakost sliša, dapače vu nekojih i polakšice opredeljuju se. — Medtem toga kajti poslovica Stoletja 19.^{ga} jednakost u svem Terhu anda i prestajanje svake povelje, iliti iznemke bi bila, zato usudjujem se za budući Ustav našega dosadašnjega Stališa, koji u svom Saboru prepородiti imadese

Sledeće Pogodbe

Pravednoga z Vugerskom dalešnjega Sjedinenja slavnim Kraljevinam ovim ovako predstaviti

Pogodba prva

Podpuna Zajemnost i jednakost svih prava na levom i desnom Drave i Dunaja kraju Anda.

§ 1. U Većničtvu Ravniteljstva tuliko članov naših kuliko primera Broju puka Horvacko Slavonskoga Dalmatinskoga granicu neizključujuć zahteva i po izbavljenju ostale naše južne Slovinske (sic!) Bratje iz tugjinstva sadašnjega i zjedinjenju zna zahtevala bude.

A) Pod Ravniteljstvom pako razumise Zakonotvorstvo sudbena Vlast i Zveršiteljstvo (potestas legislativa, Judiciaria et Exequutiva).

B) Vu ovih zadneših dvih Tielostvih morajuse samo takove Osobe postaviti, koje naš Horvacki tako dobro kano i Magjarski Jezik razumiju.

C) Ovdí svi Poslovi naši u našem — magjarski u magjarskom Jeziku upravljati imadu se prez svake Sectie Jezika, nego jedito na Oddele popečitelstvih.

D) I zato Odpisi takaj nama u našem a Magjarom u Magjarskom Jeziku odputjevati imaduse.

E) Odhranjenje Mladosti Magjarske i Horvacke ondí i ovdí u obih Jezikah uvestise imade, da tim naše Zkopčanje objačise.

§ 2. Zakonotvorstvo pako tada, kada polek načela temeljnoga iz za svih Deržavah, koje pod krunu Apostolsku spadaju iz svíu pukov zkup zastavise, jedan stranski Jezik neka izabere vu kojem protokole svoje i Debate vodit će.

§ 3. Zakoni vendar u magjarskom Nemačkom Serbskom Slovačkom i Vlaškom Jeziku jednako izvornim Načinom ravno tak pisati i po njih Veličanstvu Kralju Apostolskomu podpisavati imaduse kako to i ove kraljevine za sebe u svojem Horvackom Jeziku sebi neoskrunjeno ustavljaju.

A) Ako vendar rečeni svih Pukov Sabor kojega zmed domaćih Jezikov za svoje Debate bi izabran, mi Horvati za pokazati našu k jedinosti dalenje Želju i ktome pristajemo, samo da razpru, koja jedito iz Jezika Magjarskoga u sve Poslove Uvédenja rodilase je dotergnemo.

B) Sudbeni vendar i zveršitelni Oddel Poslov pri gore rečenih podpuno ostati imade.

C) Stim više u Saborih na desnom Drave kraju toli kraljevinah ovih, toli kojih goder Poglavarstva ma pod kojemu drago Oddelenje Ministeriuma spadalo.

Pogodba druga

Mi Horvati prem da polek Pogodbe perve u jedinosti političke narodnosti z Vugarskom obstojamo i svega Germanizma nas odrekujemo vendar nikad drugu Osobu za Kralja našega spoznat ne ćemo, kako onu, koju koruna poleg pragmatičke Sanctie sliša ništar manje ovdi primećemo

§ 1. Da nikada druga Zapovied kako Sabora Magjarskoga od nas primita nebude.

§ 2. Njih Veličanstvo anda niti kakove duge, niti kakove indirekt terhe kanoti Malte i Harmice na Medjah kraljevine Horvacke vu Okrug postavljati i plaćanja odredjuvati nesme.

§ 3. Vse pako Malte vu nuternoj Deržavi horvackoj i Vugerskoj (i) Medjah med obodvemi da ukinuse, i nikada već ne oživu.

§ 4. Da Soldat u našem a Austrianski u svom Domu ostane i samo na Zahtevanje deržavnih Saborov granicu prekorači.

Pogodba Tretja

Da Vero izpovedanje svim Pukom koji kerstjani jesu podpuno jednako ostane. Anda

§ 1. Nijedan zakon zapovedajući: / Religia Dominij imenuvatise nema zato takaj.

§ 2. Kalendar Rimski i Gerčki odhitise i novi po Zvezdoznancih poleg tečaja sunca napravise ter nikomu iz van Nedelje ikakov drugi Svetac svetiti zapovedati ili jalno Delo obavljati prepovedati nesmesa.

§ 3. Prolaz od jednoga Izpovedanja na drugo poleg najnoviega Zakona na sve kerstjane jednako protežese.

Pogodba Četerta

Izvan rečenih podpuna Sloboda kraljevinam ovim ostati imade vu svih Poslovih na ov kraj Drave vu svojoj Dieti pod predsedom svojega Bana onak kak same hotele budu postupati.

§ 1. Ništarmanje vendar proti Zakonom u Saboru Ugarskom pod kojem i ove kraljevine zaderžavajuse, ne pako Magjarskom napravljenim ništa suprotnoga zaključiti nesmedu.

§ 2. Nikakovoga Terha od Ugarske većega Stanovnikom Svojim naložiti nesmedu dapače

§ 3. Plaće svojih Častnikov, koji samo iz domorodnih Sinova postavljati se smedu kakoti i Taxe od Ugarski manje poleg Starinskoga običaja i prava svojega predeliti smedu.

§ 4. Sabora našega Chlanke (članke) poradi jedinosti političke Lestor Ban putom popečiteljstva občinskoga Njih Veličanstvu predložiti imade koje poleg kontra Signacie onoga počitelja, koji iz Horvatov u Ravniteljstvu bude, svoje odluke nama izrazio bude.

Pogodba Peta

Sabor Kraljevinah ovih ima pravo trojicu zmed domorodnih sinovah svojih bilj oni Stališa kakvogamu drago ili časti koje goder Njih Veličanstvu po Smerti Bana svojega za istu čast predložiti zmed kojih jedan do 14. Dana imenuvati se

mora. Koje akobi izfalele, tak onaj, koji prvi predpostavise kano od Veličanstva potvrđen, barjak narodni poprime.

§ 1. Pod ovoga Predsedom izbiratćese za svaki Ugarski Sabor zastupnik Legatus kraljevina ovih kod Stola Velikašov, koji u Saboru ugarskom poleg Bana na desnu Ruku predsednika Palatina prvo Mesto a za njim verhovni Župani naši i Pukovnici na sadašnjem Duhovnikov, kojih kraljuvanje nije od ovoga Sveta, mestu zauzeti ima. On kano i ugarski Župani, na drugoj Strani Palatina zauzimaju.

§ 2. Izabirat će se Podban, koji hoće predsedovati Kraljevine ove u svakom Slučaju prepreke Banove vu svih civilnih Poslovih.

§ (!) Izbiratćese Kapitan kraljevinah, koji vu svih vojnički Poslovih vu Prepreki Bana ili ako sam vojnik nebi bio delovat će, — ravno tak i dva Podkapetana za Slavonsku i Dalmatinsku Kraljevinu koji zavisit će od Kapetana, svi pako tri od Bana.

§ 4. Izabiratćese i to sve prez kandidacie tri Mestra horvacke Slavonske i Dalmatinske kraljevine, koji svi tri pod novom trojedne kraljevine pečatom z Nadpiskom naškim upravljat hoćeju sve sudbene posle poleg običaja.

§ 5. Izbirat ćese blagajnik i njegov Protник (Controlor) fiskus kraljevinah kakoti i Arkivar spod Arkivarom.

§ 6. Ovako sabirati ćedu se 12. Prisednikov suda banskoga.

§ 7. Svi ovi Častnici prez kandidacie izabrani odgovorlivi jesu Saboru našem u Časti njihove i trajaju na celi Život izvan ako zadovoljan Odgovor na obtemeljenu zevsema tužbu saboru dati nebi mogli.

Pogodba šesta

Adpelatia od svih Sudov mora iti putom suda banskoga u naverhovnii kraljevski Sud, koji svoju Odluku u našem jeziku na banski Sud natrag slati ima i ovaj Zapovied na Izveršenje dalje izdati hoće.

Anda

§ 1. Iz van Suda kraljevskoga revizionalnog nikakov drugi Sud stranski nas valjano pred se zvati suditi i obsuditi mogel bude.

§ 2. Sve sudačke Zapoviedi jedito pod imenom Bana i triuh gore imenovanih Mestrah izdatise mogu.

§ 3. Što na Podbana takaj pretežese doklam po prestajanju bana predsedništvo Veće Bana slišalobi.

Pogodba Sedma

Vojništvo naše posve ugarskomu spodobno urediti se ima i polag Zakona Ugarsko Horvackoga pod Zapovidjom Bana i rodjenih Horvata vu našem Jeziku ravnalo se bude.

§ 1. Bludno anda ono Mišljenje da Granica Hor. Slav. i Dalmacia Nemačke Deržave jesu očitó povergavase,

§ 2. Ravno tak da Zemlja Graničarov nije njihova posebna već je carska Lastovitost, i da ovdí Feudalizam obstoja nedopuščase.

§ 3. Anda svaki Graničar jest kako svaki drugi Horvat i Ugar Vlastelin Imanja svoga.

Pogodba osma

Hasnodarstvo (Finanz) z Ugarskom posve zjedinujese i soli Morske z Rudurskom dohodak u jednu skupnu Blagajnicu poleg Temelja jednakosti i Slobode donesti imadese.

§ 1. Blagajnica vendar kraljevina ovih koja iz posebnih dobrovoljnih pri-neskov i izbavljenja Zemljišta na tuliko poplavljenjam izverženih, da još posebnim stanovnikom razdelitise mogla nisu, ali takaj Gorah i Lozah dosad posebnih Vlastelinov nemajućeh zastavljena bude.

§ 2. U Loza vendar tako zvanih Ur(b)arialnih Stanovnikom koji dosad Uži-vanje imalisu u Granici istom tako, kako u Provincialu Del izrezati imadese.

§ 3. U Blagajnicu ovu Taksa Indigenata, od stranskih, koji na ov kraj Drave nastaniti bise hoteli, i ovu Slobodu samo od našega Sabora zadobiti mogli budu, Blagajnici ovoj istom od Kraljevinah ovih Sabor visećoj pripadati hoće.

Pogodbe ove na Starinskih municipalnih Pravah osnovane, i ako morebiti još koje simo bi spadalo (!) kakti n. p. da Barjak Magjarsko, Hrvacki iz četiri Bojah sledećim Načinom zastojati bi moral od zgora modro, a u modrom za sada 3. Zvezde horv. Slav. i Dalmatinska, a na potlam toliko Zvezdah koliko Deržavah, južno Slovinska knam pripade, primetnutise, druga Boja neka bude biela, a u sredi nje koruna Vugerska, treća bu crvena, a iz pod korune na belom, u sredi crvenoga beli dvojstruk križ, koji stojatće na četerti boji zeleni, kano utem(e)ljen na Zemlji Ugarskoj — Kakoti manje važne od dalešnjega Porazumenja medju sjajnom Hercegom Stipanom i preuzvišenom Banom Horvackom neka primetnuse i Primorje celo Ugarsko Horvacko neka imenujese pod Vladom polak Pogodbah temeljnih gorerećenih i nikakovih drugih.

5. Ovaj rukopis, koji se danas nalazi među Saborskim spisima XXVII, 4—8, V/4 1848, u Arhivu Hrvatske, ima na poleđini zapis: »Odošenja sproću Ugarske od L. Jellachicha — 29. VI 48.« Taj zapis, kao ni sam tekst, ne potječe od ruke autora. On je već 1841, prema dnevniku Dragutina Rakovca, »na obedve oči oslepio«, premda je tada navršio tek 49 godina. Iako gornji datum upućuje na zaključak da je rukopis najvjerojatnije nastao u vezi s pripremanama za pacifikaciju s Ugarskom nakon banova povratka iz Innsbrucka, kada je pitanje daljih hrvatsko-ugarskih odnosa u vezi s posredovanjem nadvojvode Ivana postalo opet osobito aktualno, Jelačićev nacrt nije uopće uzet u pretres, kako je izričito pribilježeno na kraju Izvještaja o radu Odbora »u pitanju odnošenja Kraljevinah ovih prema Ugarskoj«.¹³

Uza sve to što nije ni po čemu utjecao na razvoj događaja, ovaj je rukopis vrijedan pažnje jer potječe od čovjeka koji se, doduše, u javnom životu Hrvatske isticao kao mađaron, ali je neko vrijeme bio veoma blizak i narodnjacima. Franjo Fancev je, štoviše, ustvrdio da »Jelačićeva uloga pri rađanju hrvatskoga preporoda ide daleko preko onoga što mu se dosad u zasluge pripisivalo«,¹⁴ ali tu tvrdnju nije potkrijepio nekim do tada nepoznatim dokazima.

Ljudevit Jelačić — sam se nazivao Lujo ili Lud(o)vik — pripadao je turo-poljskom plemstvu i posjedovao svoj »dvor« u selu Čehi. Kako pokazuje njegov prijedlog od 27. siječnja 1850. o urbarijalnom rasterećenju njegovih bivših kmetova,¹⁵ neki su od njih živjeli i izvan njegova »dvora« u selima Bužin, Strelić, Zapruđe i Glogovec. Već kao 20-godišnji mladić imenovan je, nakon

¹³ »... prijedlog Ljudevita Jelačića ne može se zasada uzeti u pretres.«

¹⁴ Franjo Fancev, Dokumenti za naše podrijetlo Hrvatskoga preporoda (1790—1832), Građa JAZU XII, 1933, str. XLII.

¹⁵ Votum des Ludvigs Jellachich als Mitgliedes der zum Entwurf einer Urbarial-Entlastung ernannter Commission, *Beilage zur Südslavischen Zeitung* Nro 27, 1. II 1850.

postignutog doktorata prava, profesorom na juridičkom fakultetu Kr. akademije znanosti u Zagrebu, na kojem je do 1824. predavao »političke znanosti, kurijalni stil i mjenbeno pravo«.¹⁶ S obzirom na to da nastava na akademiji, za razliku od sveučilišne, nije bila slobodna, nego strogo ograničena propisanim udžbenicima, teško je donijeti neki određeniji sud o Jelačićevoj pedagoškoj djelatnosti, a ni njegov znanstveni rad nije pobliže poznat. Svakako je Pravni fakultet u Beču imao dovoljno razloga da 1820. dodijeli Jelačiću prvo mjesto između šest natjecatelja za katedru političkih znanosti na Pravnom fakultetu u Pešti. Međutim, vladar taj prijedlog nije potvrdio, nego je, u vezi s njime dao poticaj za istragu o kandidatovu političkom držanju koja je najprije urodila ukorom a zatim, na početku 1824, i konačnim otpustom iz službe.¹⁷

Budući da je odlučno pristajao uz ugarski staleški ustav, koji je vrijedio i za Hrvatsku, Jelačić je od 1821. javno osuđivao tadašnju politiku Beča kao neustavnu. U to doba po njemu prozvanoga franciscejskog apsolutizma Franjo I nije sazivao ugarski i hrvatski sabor, nego je naredbenim putem, preko županijskih oblasti, provodio regrutaciju koju su u Beču nakon ugušenja revolucije na Apeninskom poluotoku 1821. smatrali još uvijek neophodnom. Otpor županijskog plemstva nastojalo se ondje slomiti uvođenjem komesarijata, a kraljevim reskriptom od 6. veljače 1824. oduzeto je pravo na vršenje javnih službi u Zagrebačkoj županiji činovnicima koji su, u skladu s odlukom svoje županijske skupštine, odbijali da skupljaju novake bez njezina odobrenja.¹⁸

Sudjelujući u radu županijske skupštine Jelačić je otvoreno podržavao njezin otpor protiv apsolutizma, a osuđivao je i postupak Beča s prekosavskom Hrvatskom koja nakon prestanka Napoleonove vlasti nad njom nije vraćena Hrvatskoj, nego je uključena u sastav tzv. Kraljevine Ilirije, koja je tada zamijenila francuske Ilirske provincije.¹⁹

Jelačić se pri tom nije ograničavao samo na drevni okvir staleškog ustava, nego je u pitanje zemljišne cjelovitosti hrvatskih zemalja unosio također ideju o etničkom jedinstvu Južnih Slavena i svih slavenskih naroda uopće. Ne može se zacijelo smatrati slučajnošću da je svoju jedinu — koliko je do sada poznato — pjesmu posvetio 1824. grofu Janku Draškoviću, osuđujući u njoj nehaj za narodni jezik i povodjenje za tuđinštinom te izražavajući želju za ujedinjenjem rascjepkanih dijelova široke južnoslavenske domovine.²⁰

¹⁶ »...scientiarum politicarum, styli curialis et iuris cambialis professoris in Academia Zagradiensi...« (Jelačić u oproštajnom spisu »Valedictoria« svojim slušačima prilikom otpusta 1824. Usp. Fancev, n. dj., 177).

¹⁷ Usp. F. Fancev, Zašto je prof. dr. Ljudevit Jelačić Bužinski god. 1824 bio lišen službe? *Hrvatska Revija* X, 1937, 518—527. Poslije svog otpusta Jelačić se posvetio odvjetništvu.

¹⁸ Pobliže o tim događajima v. Slavko Gavrilović, Otpor prema apsolutizmu u Slavoniji i Hrvatskoj 1821—25, *Historijski zbornik* XVIII, 1965, 119—128.

¹⁹ Prema saopćenju *Ugarske dvorske kancelarije* u povodu prijedloga bečkoga *Pravnog fakulteta* od 7. XI 1821, Jelačić se »negativno odnosi prema »Ilirskom kraljevstvu« (usp. Fancev, Zašto..., 620).

²⁰ Veseli spomenek Zlatnih pravic (Bulla aurea) [...], opjevan po Luji Jelačiću od Bužina, [...] Leto 1822. Prvi put ju je objavio Vj. Klaić u *Vjesniku Državnog*

Analiza spomenute prigodne pjesme, koja inače nema nikakve estetske vrijednosti, ne dopušta da se Jelačićevi nacionalni pogledi točnije utvrde, a ni iz kasnijeg se vremena nije sačuvao kakav njegov tekst koji bi to omogućio. Vjerojatno su upravo njegovo široko poimanje slavenstva i ljubav prema narodnom jeziku, koje je tako jasno izrazio u toj neobjavljenoj pjesmi, utjecali na njega da se u pripremno doba ilirskog pokreta priključi Gajevu pokoljenju, kao što je to učinio i Janko Drašković. Iste godine kada je potonji izdao svoju Disertaciju (1832) Jelačić se, protivno D. A. Jožipoviću, založio u skupštini Zagrebačke županije da se podupre Gajeva molba za pokretanje prvih novina na hrvatskom jeziku.²¹ A kada su one 1835. počele napokon izlaziti, Jelačić je — prema svjedočanstvu Lj. Vukotinovića — napisao za njih uvodni članak, jer je »i u političkih pitanjih« bio »mnogo vještiji, nego mi ostali jošte neiskusni mladići«.²²

Da li je Jelačić doista bio »duša Gajevih novina« u prvoj godini njihova izlaženja, kako to Fancev tvrdi,²³ nije lako provjeriti. Svakako je pretjerana njegova dalja tvrdnja koja bi trebala da potkrijepi prethodnu i prema kojoj je Jelačić »gotovo cijele godine objavljivao u njima prikaze o političkim slobodama evropskih naroda i država«.²⁴ Poznato je da su Gajeve novine mogle prvih godina prenositi političke vijesti samo iz bečkih službenih listova,²⁵ a Jelačićevi tobožnji prikazi bili su i nepotpuni i oskudni. Ni njegovo »Vpeljivanje«, iz 1. broja u kojem daje pregled vanjskih događaja »zadnjih let«, ne izuzima se iz te ocjene. Uređivanje pak novina bilo je tada povjerenno Dragutinu Rakovcu.²⁶

Jelačićeva suradnja u Gajevim novinama nije potrajala duže od godine dana. Prema mišljenju F. Fanceva, on je ilirce napustio iz nezadovoljstva »političkim ilirizmom« i zbog vjere u »ugarskohrvatsku konstituciju«. Uzme li se u obzir da je Jelačić sudjelovao u osnivanju Ilirske čitaonice 1838. i da je, štoviše, bio član njezina prvog odbora, a da je još 6. siječnja 1839. primljen u njoj njegov prijedlog o raspisu natječaja za »priručnu gospodarstvenu knjigu« namijenjenu seljacima,²⁷ ovo mišljenje, olako nabačeno i nepotkrijepljeno dokazima, ne može se primiti kao istinito. Pogotovu je neispravno govoriti o nekom »političkom ilirizmu« kao opreci prema ugarsko-hrvatskoj konstituciji, jer ilirci stoje na braniku hrvatskih municipalnih prava i ne napuštaju

arhiva II, 1926 (Hrvatska pjesma prigodom reinkorporacije prekosavskih krajeva god. 1822), a zatim Fancev, Dokumenti, 173—176.

²¹ Prema saopćenju Antuna Mažuranića donosi T. Smičiklas, *Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od 1790. do 1835. godine*, *Rad JAZU* 80, 1885, 50.

²² Lj. Vukotinović, *Uspomena na godine 1833.—1835*, *Narodne novine* 5. I 1885. U svom rukopisu »Kratke crtice iz moga života« (*Arhiv JAZU* XV 17/C) Vukotinović piše nešto drugačije: »Ljud. Jelačić pisao je prve uvodne članke«, ali se time ništa bitno ne mijenja.

²³ Fancev, *Zašto*, 518.

²⁴ na i. mj.

²⁵ Usp. o tome Arnold Suppan, *Mjere cenzure protiv ilirskih listova Ljudevita Gaja*, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 3, 1972, 217.

²⁶ Vukotinović, *Uspomena*: »Čim su sve predradnje bile svršene, odlučeno je međusobnim dogovorom, da uredništvo tih novinah primi Dragutin Rakovec [...]«

²⁷ Jakša Ravlić, *Ilirska čitaonica*, *HZ XVI*, 1963, 165 i 168—169.

ni okvir zajedničkog ustava. Prema tome, uzrok Jelačićevu povlačenju iz suradnje u novinama valja, čini se, tražiti u njegovu dosljednom pristajanju uz kajkavsko narječje, koje su Gajeve novine na početku druge godine svog izlaženja zamijenile štokavštinom.²⁸

Time, dakako, nije još objašnjeno Jelačićevo konačno opredjeljenje za »vugersko-hrvatsku« stranku godine 1840, kada je ona osnovana, ali izvorna građa, ukoliko je do danas poznata, ne dopušta da se ustvrdi više nego to da se, u času političke diferencijacije 1840/41, Jelačić usprotivio težnji iliraca za većom samostalnošću Hrvatske u okviru zajedničkog ustava s Ugarskom.²⁹

Iako je 1841. oslijepio,³⁰ Jelačić je živo sudjelovao u političkoj borbi koja se nakon privremene pobjede iliraca na izborima za činovništvo Zagrebačke županije 1842. žestoko razbukovala i bio jedan od najistaknutijih vođa mađarona. Prema Rakovčevu suvremenom svjedočanstvu,³¹ bio je »prekrasni govornik« i donedavno je uživao veliku popularnost kao »liberalac« koji je »proti dvoru donirivši u nemilost kraljevsku pao«. Međutim, u promijenjenim prilikama nakon 1840/41, kada je, kako Rakovac zapisuje, »vatreno i žestoko govorio« u prilog priznanja ravnopravnosti za »luterane« i uvođenja mađarskog jezika u javni život, dodijeljena mu je 1843. penzija.³² Nakon poraza iliraca u zagrebačkoj restauraciji ljeti 1845. upravo su na njegov prijedlog ugarski zakoni pročitani u županijskoj skupštini najprije na mađarskom, a zatim tek na latinskom jeziku.³³ Uskoro zatim je u Hrvatskom saboru uzalud nastojao osporiti zakonitost kraljevu reskriptu kojim je običnom plemstvu, pa i turopljskom koje je Jelačić kao njegov podžupan zastupao, zauvijek oduzeta mogućnost osobnog (virilnog) zastupstva u saboru.

Za razliku od drugih mađarona, koji su nakon ožujskih dana 1848. potražili utočište u Ugarskoj ili Austriji,³⁴ Jelačić je, dakako, zbog sljepoće ostao u zemlji i tako mogao na svoj način izraziti svoje mišljenje o uređenju hrvatsko-ugarskih odnosa. Njegov »Projectum« ima, doduše, oblik jednoga državnopravnog ugovora, ali mu nedostaju neki bitni elementi za takav tekst, kao što je točno određen opseg hrvatske autonomije, ili su u nj uneseni neki suvišni detalji, kao što je, npr. ukidanje svih blagdana osim nedjelje. Jelačić

²⁸ Južnoslavenska usmjerenost preporodnog pokreta nije mogla biti tome razlog. Ona je jasno izražena već 1832. u Gajevoj »Osznovi«, za koju se Jelačić založio, a u prvom godištu Novina rječito o njoj govori »Oglasz« u br. 46 od 13. lipnja.

²⁹ U svom članku u EJ IV, 1960, 481, izrazio sam mišljenje o razlozima Jelačićeva raskida s ilircima ovim riječima: »Možda je to učinio zbog uvođenja štokavštine kao književnog jezika (i kasnije piše na kajkavskom narječju) a nije isključena ni mogućnost da ga je od iliraca odbio njegov izraziti liberalizam i antiklerikalizam, kao i dubok otpor prema Austriji.« Smatram to i sada vjerojatnim. Ilirci su se, kao što je poznato, iz političkih razloga protivili uvođenju vjerske jednakopravnosti za protestante, a u otporu protiv mađarizacije nalazili su stanovit oslonac u dvoru (Aula est pro nobis!).

³⁰ (E. Laszowski—V. Deželić), Dnevnik Dragutina Rakovca, Zagreb 1922, 7, s. d. 21. X 1843: »...sada prije dvé godine danah na obedvé oči oslepio...«

³¹ na i. mj.

³² na i. mj.

³³ Ferdo Šišić, Hrvatska povijest III, 1913, 429.

³⁴ Usp. Vladimir Košćak, Mađaronska emigracija 1848, HZ III, 1950, 39—124.

je i u tom nacrtu nagodbe s Ugarskom ostao vjeran svom dotadašnjem načelnom stajalištu koje je sada izrazio riječima: »Mi Horvati [...] u jedinstvo političke narodnosti z Ugarskom obстојamo i svega Germanizma nas odrekujemo«, osim, na temelju Pragmatičke sankcije, kraljeve osobe. Pri tom predviđa da se »južno Slovenska na desnom Drave i Dunava kraju zemlja« — on je začudo, ne naziva Hrvatskom! — proširi »izbavljenjem ostale naše južne Slovinske (!) bratje iz tudjinstva sadašnjega«, pa bi i ova južnoslavenska država bila proporcionalno zastupana u zakonodavnoj, izvršnoj i sudbenoj vlasti. Potonje, doduše, ne određuje točnije, osim što u zajedničku vladu uvodi hrvatskog predstavnika koji supotpisuje kraljevu sankciju zakonskih članaka stvorenih na Hrvatskom saboru. Ti bi se članci neposredno podnosili kralju, ali Jelačić ipak ograničava hrvatsko zakonodavstvo načelom sklada (*concordantiae*) s ugarskim zakonima, što bi vlastito zakonodavstvo dosljedno učinilo iluzornim. Banskoj vlasti osigurava neovisnost o zajedničkoj vladi prijedlogom saborskog terna za njegov izbor. Autonomiju Hrvatske nije točnije odredio, ali financije — i kasnije jedno od bitnih pitanja u odnosu prema Ugarskoj — zamišlja kao zajedničke. Zadržavajući učenje mađarskog jezika u hrvatskim školama, Jelačić smatra obaveznim poznavanje obaju jezika za nosioce javne vlasti, a jezikom rasprava u zajedničkom saboru određuje »jedan stranski Jezik«, ne isključujući pri tom ni mogućnost da to bude mađarski. Međutim, zakoni bi se morali objavljivati »izvornim Načinom« u svim jezicima.

Zajednica s Ugarskom bila bi učvršćena jedinstvenim carinskim područjem i vlastitom vojskom koja bi se u Hrvatskoj služila narodnim jezikom.

Usporedi li se Jelačićev *Projectum* s ugarsko-hrvatskom nagodbom od 1868, ova se ne odlikuje samo većom formalnom cjelovitosti nego i jasnijim određenjem svojih članaka, iako se oba teksta u bitnim obilježjima podređenosti Ugarskoj ne razlikuju.

Z u s a m m e n f a s s u n g

BEITRÄGE ZUR KROATISCHEN GESCHICHTE WÄHREND DER REVOLUTION 1848

Diese Abhandlung besteht aus fünf selbständigen Beiträgen, die sich auf neun, teils unbekannte und teils unkritisch edierte Dokumente beziehen, von denen drei sogar als Fälschungen nachgewiesen werden.

Im 1. Beitrage analysiert d. V. zwei angebliche Dokumente, die gewisse Angaben über die Genese der »Narodna zahtijevanja« vom 25. März 1848 beinhalten, und kommt zum Schluss, dass beide nachträglich fabrizierte Fälschungen darstellen.

Im 2. Beitrage kommt d. V. zu demselben Resultat in seiner Analyse des Briefes, das Matija Ban angeblich aus Zagreb am 31. III/12. IV 1848 nach Belgrad Schrieb und das V. J. Vučković schon 1959 als unecht beurteilte.

Im 3. Beitrage behandelt d. V. die Beziehungen des Banus Jelačić zu Serbien im Monat Mai 1848, wie sie durch seine zwei Briefe vom 16. und 20. d. M. zum Ausdruck kommen, die ein seltsames Schicksal erlebten und ihren ursprünglichen Zweck einer finanziellen Hilfe seitens Serbiens nicht erreichten.

Im 4. Beitrage publiziert d. V. zwei bisher unbenutzte Dokumente zweier Abgeordnetem im kroatischen Landtag, die sich auf seine ausserordentliche Sitzung vom 21. Juni 1848 beziehen. Durch die Angaben, die sie beinhalten, werden die Resultate der Analyse, die d. V. schon 1963 durchführte, bestätigt und teilweise erweitert.

Im 5. Beitrag werden zwei Vorschläge des Ausgleichs mit Ungarn publiziert und analysiert, die von einer Gruppe der slawonischen »Patrioten« und vom bekannten Gegner der Nationalpartei Ljudevit Jelačić im J. 1848 ausgearbeitet wurden.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

9

ZAGREB

1976

Radovi 9

Izdavač

Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
OOUR Institut za hrvatsku povijest
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Za izdavača

Prof. dr Igor Karaman

Prijevod

Dr Blanka Jakić (njemački)
Smiljka Malinar (talijanski)

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

Lektor

Čedo Čuković (str. 215—317)

